

ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ
ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Βρυξέλλες, 3.6.2025
COM(2025) 266 final

**ΕΚΘΕΣΗ ΤΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΠΡΟΣ ΤΟ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟ, ΤΟ
ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ, ΤΗΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ
ΚΑΙ ΤΗΝ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΤΩΝ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΩΝ**

σχετικά με την εκ των υστέρων αξιολόγηση του προγράμματος «Δικαιώματα, Ισότητα και Ιθαγένεια» (REC) (δεύτερο μέρος), την εκ των υστέρων αξιολόγηση του προγράμματος «Ευρώπη για τους πολίτες» (EfC) και την ενδιάμεση αξιολόγηση του προγράμματος «Πολίτες, ισότητα, δικαιώματα και αξίες» (CERV)

{SWD(2025) 133 final}

1. Εισαγωγή

Η παρούσα έκθεση παρουσιάζει τα πορίσματα της αξιολόγησης¹ που διενήργησε η Ευρωπαϊκή Επιτροπή και αποτελείται από τρεις συνιστώσες:

1) την εκ των υστέρων αξιολόγηση του [προγράμματος «Δικαιώματα, Ισότητα και Ιθαγένεια» \(REC\)](#)², η οποία εξετάζει τον μακροπρόθεσμο αντίκτυπο και τη βιωσιμότητα των αποτελεσμάτων του, με βάση τα αποτελέσματα του πρώτου μέρους της εκ των υστέρων αξιολόγησης³ που ολοκληρώθηκε το 2022·

2) την εκ των υστέρων αξιολόγηση του [προγράμματος «Ευρώπη για τους πολίτες» \(EfC\)](#)⁴, η οποία αξιολογεί τα αποτελέσματα που επιτεύχθηκαν και εξετάζει τον μακροπρόθεσμο αντίκτυπο και τη βιωσιμότητα των αποτελεσμάτων του·

3) την ενδιάμεση αξιολόγηση του [προγράμματος «Πολίτες, ισότητα, δικαιώματα και αξίες» \(CERV\)](#)⁵, η οποία αξιολογεί τα προκαταρκτικά επιτεύγματά του.

Σύμφωνα με τις κατευθυντήριες γραμμές για τη βελτίωση της νομοθεσίας⁶, η αξιολόγηση εξετάζει τα εν λόγω τρία προγράμματα με βάση κριτήρια αποτελεσματικότητας, αποδοτικότητας, συνεκτικότητας, ενωσιακής προστιθέμενης αξίας και συνάφειας.

Ο στόχος του προγράμματος «Δικαιώματα, Ισότητα και Ιθαγένεια» (στο εξής: πρόγραμμα REC)⁷ ήταν να συμβάλει στην περαιτέρω ανάπτυξη ενός χώρου στον οποίο προάγονται, προστατεύονται και ισχύουν ουσιαστικά η ισότητα και τα δικαιώματα των ατόμων —όπως κατοχυρώνονται στη Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση (ΣΕΕ), τη Συνθήκη για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΣΛΕΕ), στον Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης και σε διεθνείς συμβάσεις για τα ανθρώπινα δικαιώματα στις οποίες έχει προσχωρήσει η Ένωση. Παράλληλα, το πρόγραμμα «Ευρώπη για τους πολίτες» (στο εξής: πρόγραμμα EfC) παρείχε στήριξη σε πρωτοβουλίες για την ενίσχυση της μνήμης σχετικά με την πρόσφατη ευρωπαϊκή ιστορία και την τόνωση της συμμετοχής των πολιτών στα κοινά σε επίπεδο ΕΕ. Από το 2021 το πρόγραμμα «Πολίτες, ισότητα, δικαιώματα και αξίες» (στο εξής: πρόγραμμα CERV) επιδιώκει τη στήριξη και την ανάπτυξη ανοικτών, δημοκρατικών, ισότιμων, βασιζόμενων σε δικαιώματα και χωρίς αποκλεισμούς κοινωνιών που βασίζονται στο κράτος δικαίου. Αυτό περιλαμβάνει μια δραστήρια και ενδυναμωμένη κοινωνία των πολιτών, την ενθάρρυνση της δημοκρατικής, πολιτικής και κοινωνικής συμμετοχής και την καλλιέργεια της πλούσιας πολυμορφίας της ευρωπαϊκής κοινωνίας, με βάση τις κοινές αξίες και την κοινή ιστορία και μνήμη.

Η αξιολόγηση βασίζεται σε στοιχεία που συγκεντρώθηκαν μέσω υποστηρικτικής μελέτης που διενεργήθηκε από εξωτερικούς εμπειρογνώμονες⁸. Περιλαμβάνει απολογισμό της προηγούμενης εκτίμησης των επιπτώσεων⁹ για την ανάλυση μιας ενδεχόμενης πρότασης για ένα πρόγραμμα «Πολιτισμός, δικαιώματα και αξίες της Ευρώπης» και επιβεβαιώνει την ενδιάμεση αξιολόγηση¹⁰ του προγράμματος REC, καθώς και το πρώτο μέρος της εκ των

¹Βλ. έγγραφο εργασίας των υπηρεσιών της Επιτροπής που συνοδεύει την έκθεση.

²Κανονισμός (ΕΕ) αριθ. 1381/2013 της 17ης Δεκεμβρίου 2013.

³ Δεδομένου ότι το 2021 σημαντικός αριθμός έργων βρισκόταν ακόμη σε εξέλιξη, το πρώτο μέρος της εκ των υστέρων αξιολόγησης του προγράμματος REC [[COM\(2022\) 118 final](#)] παρείχε επισκόπηση της κατανομής της χρηματοδότησης και αξιολόγηση των προκαταρκτικών επιτευγμάτων. Η παρούσα έκθεση παρουσιάζει το δεύτερο μέρος της εκ των υστέρων αξιολόγησης και επικεντρώνεται στις μακροπρόθεσμες επιπτώσεις και στη βιωσιμότητα των αποτελεσμάτων του προγράμματος.

⁴Κανονισμός (ΕΕ) αριθ. 390/2014 της 14ης Απριλίου 2014.

⁵Κανονισμός (ΕΕ) 2021/692 της 28ης Απριλίου 2021.

⁶ [Better regulation: guidelines and toolbox](#) (Βελτίωση της νομοθεσίας: κατευθυντήριες γραμμές και εργαλειοθήκη).

⁷Κανονισμός (ΕΕ) αριθ. 1381/2013, άρθρο 3.

⁸ Εντοπίστηκαν ορισμένες προκλήσεις όσον αφορά την ποιότητα των δεδομένων, ιδίως σε σχέση με τη διαθεσιμότητα και την ανάλυση των δεδομένων για το πρόγραμμα REC, οι οποίες μετριάστηκαν στο μέτρο του δυνατού για την εξαγωγή αξιόπιστων πορισμάτων.

⁹ [SWD\(2018\) 290 final](#).

¹⁰ [SWD\(2018\) 358 final](#).

υστέρων αξιολόγησής του και την ενδιάμεση αξιολόγηση¹¹ του προγράμματος EfC. Συγκεκριμένα, η ενδιάμεση αξιολόγηση του προγράμματος CERV βασίζεται επίσης στα πορίσματα του δεύτερου μέρους της εκ των υστέρων αξιολόγησης του προγράμματος REC για την περίοδο 2014-2020, καθώς και στην εκ των υστέρων αξιολόγηση του προγράμματος EfC¹².

Οι εκ των υστέρων αξιολογήσεις του προγράμματος REC και του προγράμματος EfC καλύπτουν την περίοδο εφαρμογής από την 1η Ιανουαρίου 2014 έως την 31η Δεκεμβρίου 2020 και όλες τις δραστηριότητες σε όλες τις συμμετέχουσες χώρες¹³ κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου. Η ενδιάμεση αξιολόγηση του προγράμματος CERV καλύπτει την περίοδο εφαρμογής από την 1η Ιανουαρίου 2021 έως την 31η Δεκεμβρίου 2023 και όλες τις δραστηριότητες σε όλες τις συμμετέχουσες χώρες¹⁴ κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου.

Πραγματοποιήθηκαν διαβουλεύσεις με ευρύ φάσμα ενδιαφερόμενων μερών, συμπεριλαμβανομένων των κρατών μελών της ΕΕ που είναι μέλη των σχετικών επιτροπών του προγράμματος, αιτούντων και δικαιούχων του προγράμματος, ομάδων εμπειρογνομόνων, οργανισμών, σημείων επαφής για το πρόγραμμα, οργανώσεων της κοινωνίας των πολιτών και του κοινού. Συνολικά, περισσότερα από 1 000 ενδιαφερόμενα μέρη υπέβαλαν παρατηρήσεις καθ' όλη τη διάρκεια της διαδικασίας διαβούλευσης¹⁵.

Στην παρούσα έκθεση συνοψίζονται τα βασικά πορίσματα της αξιολόγησης. Διατυπώνονται παρατηρήσεις και επισημαίνονται τομείς οι οποίοι επιδέχονται βελτίωση, που θα μπορούσε να εξετάσει η Επιτροπή για την τρέχουσα περίοδο προγραμματισμού και για τον επόμενο κύκλο χρηματοδότησης.

2. Βασικά πορίσματα της αξιολόγησης

Το πρόγραμμα EfC και το πρόγραμμα REC ήταν αποτελεσματικά ως προς την επίτευξη των στόχων τους. Τα διδάγματα που αντλήθηκαν από τα εν λόγω προγράμματα, μεταξύ άλλων τόσο σχετικά με την απλούστευση των διαδικασιών με στόχο την επίτευξη οφελών αποδοτικότητας για την Ευρωπαϊκή Επιτροπή και τους δικαιούχους όσο και σχετικά με την προβολή, απέφεραν βελτιώσεις στο πλαίσιο του προγράμματος CERV. Επίσης, λαμβανομένων υπόψη αυτών των βελτιώσεων, μπορεί να εξαχθεί το συμπέρασμα ότι το εν λόγω πρόγραμμα είναι στη σωστή κατεύθυνση για την επίτευξη των στόχων του. Η αξιολόγηση κατέληξε επίσης στο συμπέρασμα ότι υπάρχει αποδεδειγμένη ανάγκη για ένα πρόγραμμα που θα αντιμετωπίζει τα ζητήματα που καλύπτονται από το πρόγραμμα CERV. Τα βασικά πορίσματα που παρουσιάζονται κατωτέρω διαρθρώνονται με βάση τα πέντε κριτήρια αξιολόγησης, με κάθε πρόγραμμα να αξιολογείται σε επίπεδο κριτηρίου.

2.1. Αποτελεσματικότητα

Πρόγραμμα «Δικαιώματα, Ισότητα και Ιθαγένεια»

¹¹ [SWD\(2018\) 086 final](#).

¹² Παρόλο που οι δραστηριότητες συλλογής δεδομένων για τις εκ των υστέρων αξιολογήσεις του προγράμματος REC (δεύτερο μέρος) και του προγράμματος EfC, αφενός, και για την ενδιάμεση αξιολόγηση του προγράμματος CERV, αφετέρου, πραγματοποιήθηκαν παράλληλα, η συνολική διαδικασία αξιολόγησης σχεδιάστηκε και προγραμματίστηκε έτσι ώστε τα πορίσματα των δύο εκ των υστέρων αξιολογήσεων να τροφοδοτήσουν την ανάλυση της ενδιάμεσης αξιολόγησης.

¹³ Όλα τα κράτη μέλη της ΕΕ, η Ισλανδία και η Σερβία ήταν επιλέξιμα για συμμετοχή στο πρόγραμμα REC, ενώ το Λιχτενστάιν ήταν επιλέξιμο μόνο για ορισμένους ειδικούς στόχους. Πέραν του συνόλου των κρατών μελών της ΕΕ, το πρόγραμμα EfC υλοποιήθηκε σε έξι άλλους συμμετέχοντες εταίρους: Αλβανία, Βοσνία και Ερζεγοβίνη, Μαυροβούνιο, Βόρεια Μακεδονία, Σερβία και Κόσοβο*.

* Η ονομασία αυτή χρησιμοποιείται με επιφύλαξη των θέσεων ως προς το καθεστώς και συνάδει με την απόφαση 1244/1999 του Συμβουλίου Ασφαλείας των Ηνωμένων Εθνών και τη γνώμη του Διεθνούς Δικαστηρίου σχετικά με τη διακήρυξη της ανεξαρτησίας του Κοσόβου.

¹⁴ Το πρόγραμμα CERV εφαρμόζεται σε όλα τα κράτη μέλη της ΕΕ. Τον Νοέμβριο του 2024 στους συμμετέχοντες εταίρους συγκαταλέγονταν επίσης οι εξής: Αλβανία, Βοσνία και Ερζεγοβίνη, Κόσοβο, Σερβία και Ουκρανία.

¹⁵ Ανάλογα με την προσδιορισθείσα ομάδα ενδιαφερόμενων μερών, χρησιμοποιήθηκαν ειδικές μέθοδοι και εργαλεία για τη διεξαγωγή των διαβουλεύσεων: διαδικτυακή δημόσια διαβούλευση βάσει ερωτηματολογίου, συνεντεύξεις, ομάδες εστίασης, εργαστήρια διαβούλευσης και στοχευμένες έρευνες. Οι μέθοδοι και τα εργαλεία αυτά συμπλήρωσαν τα δεδομένα και τις πληροφορίες που συλλέχθηκαν μέσω άλλων μεθόδων, όπως η έρευνα τεκμηρίωσης και περιπτώσιολογικές μελέτες.

Το πρόγραμμα REC ήταν αποτελεσματικό ως προς την επίτευξη των στόχων του. Προσέγγισε αποτελεσματικά ένα ευρύ φάσμα οργανώσεων, συμπεριλαμβανομένων δημόσιων αρχών, οργανώσεων της κοινωνίας των πολιτών (στο εξής: ΟΚΠ) και ερευνητικών φορέων, διασφαλίζοντας ότι οι πρωτοβουλίες που αναλήφθηκαν στο πλαίσιο του ωφέλησαν ευρείες ομάδες ενδιαφερόμενων μερών. Οι εν λόγω πρωτοβουλίες επικεντρώθηκαν στην απαγόρευση των διακρίσεων, στην ισότητα των φύλων, στην προστασία των παιδιών και στην πρόληψη του ρατσισμού και της βίας, συμπεριλαμβάνοντας έμμεσα όλα τα άτομα στην ΕΕ που υφίστανται διακρίσεις, μισαλλοδοξία ή βία. Μολονότι οι ομάδες-στόχοι ήταν ορθά κατανοημένες στους ειδικούς στόχους, ορισμένες ομάδες συνδέονταν συχνότερα με συγκεκριμένους στόχους, πράγμα που υποδηλώνει ότι ακολουθείται μια ευέλικτη και προσαρμοστική προσέγγιση στο πλαίσιο του προγράμματος για την αποτελεσματική κάλυψη διαφορετικών αναγκών και πλαισίων.

Ο αριθμός των επιχορηγήσεων και των δημόσιων συμβάσεων που χρηματοδοτήθηκαν, καθώς και το ποσοστό του προϋπολογισμού που είναι δεσμευμένο για τους εννέα ειδικούς στόχους, αναδεικνύουν ότι το πρόγραμμα REC συνέβαλε περισσότερο στην προώθηση της αποτελεσματικής εφαρμογής της αρχής της απαγόρευσης των διακρίσεων και στην πρόληψη και καταπολέμηση όλων των μορφών βίας κατά των παιδιών, των νέων, των γυναικών και άλλων ομάδων κινδύνου, σύμφωνα με τα σχέδια στο πλαίσιο των ετήσιων προγραμμάτων εργασίας. **Ωστόσο, τα περισσότερα έργα που χρηματοδοτήθηκαν στο πλαίσιο του προγράμματος REC συνέβαλαν στην επίτευξη πολλαπλών ειδικών στόχων και όχι μόνο του στόχου για τον οποίο είχαν λάβει τη σχετική χρηματοδότηση.**

Σύμφωνα με τους ειδικούς στόχους, ένα από τα επιτεύγματα του προγράμματος REC είναι ο αριθμός των διαρθρωτικών μηχανισμών συντονισμού που δημιουργήθηκαν σε συνεργασία με όλα τα ενδιαφερόμενα μέρη, συμπεριλαμβανομένων των Ρομά, για την εφαρμογή των εθνικών στρατηγικών ένταξης των Ρομά¹⁶. Επιπλέον, έως το τέλος του προγράμματος το ποσοστό απασχόλησης των γυναικών στην ΕΕ¹⁷ αυξήθηκε από 62,4 % σε 66,2 %, το μισθολογικό χάσμα μεταξύ των φύλων¹⁸ στην ΕΕ μειώθηκε σε 12,3 % και το ποσοστό των ατόμων που θεωρούν απαράδεκτη την ενδοοικογενειακή βία κατά των γυναικών¹⁹ αυξήθηκε από 84 % σε 96 %. Όλα τα παραπάνω συνιστούν θετικά αποτελέσματα. Ωστόσο, δεν είναι δυνατόν να προσδιοριστεί η αιτιώδης συνάφεια, δεδομένου επίσης ότι πολλοί παράγοντες πέραν του προγράμματος REC ενδέχεται να έχουν συμβάλει στην πρόοδο που αντικατοπτρίζεται στους αντίστοιχους δείκτες. Η χρηματοδότηση από το REC συνέβαλε στη διοργάνωση των βραβείων προσβάσιμης πόλης, της Ευρωπαϊκής Ημέρας ατόμων με αναπηρία, εργαστηρίων ευαισθητοποίησης στα κράτη μέλη, και στην εφαρμογή της ευρωπαϊκής κάρτας αναπηρίας στα κράτη μέλη.

Το πρόγραμμα REC εμφανίζει μακροπρόθεσμα αποτελέσματα πέραν της περιόδου 2014-2020. Δημιουργήθηκαν πολυάριθμα εργαλεία και μηχανισμοί για τη διασυνοριακή συνεργασία και τα διακρατικά δίκτυα. Χάρη στη χρηματοδότηση από το REC, τα ενδιαφερόμενα μέρη μπόρεσαν να διεξάγουν εργασίες σε ολόκληρη την ΕΕ και να οικοδομήσουν μακροπρόθεσμες σχέσεις για την προώθηση και την εφαρμογή των στρατηγικών τους μακροπρόθεσμα. Επιπλέον, τα είδη των χρηματοδοτούμενων δραστηριοτήτων παρουσίαζαν την τάση να αποδίδουν μακροπρόθεσμα αποτελέσματα (π.χ. αύξηση των γνώσεων και της ευαισθητοποίησης ως αποτέλεσμα των δραστηριοτήτων

¹⁶ Ο αριθμός αυτός αυξήθηκε από μηδέν το 2013 σε ένα και στα 27 κράτη μέλη έως το 2023.

¹⁷ Eurostat, «Employment and activity by sex and age — annual data» (Απασχόληση και δραστηριότητα ανά φύλο και ηλικία — ετήσια δεδομένα), https://doi.org/10.2908/LFSI_EMP_A.

¹⁸ Eurostat, «Gender pay gap in unadjusted form by NACE Rev. 2 activity» (Το μισθολογικό χάσμα μεταξύ των φύλων σε μη προσαρμοσμένη μορφή ανά δραστηριότητα NACE αναθ. 2), https://doi.org/10.2908/EARN_GR_GPGR2.

¹⁹ Ειδικό Ευρωπαϊκό μέτρο 449: Βία με βάση το φύλο, doi:10.2838/009088.

κατάρτισης και ευαισθητοποίησης). Μεταξύ του 2016 και του 2020 περισσότερα από 2,3 εκατομμύρια άτομα συμμετείχαν σε δραστηριότητες κατάρτισης.

Το πρόγραμμα έπρεπε να αντιμετωπίσει εξωτερικούς παράγοντες, με την πανδημία COVID-19 να έχει τον μεγαλύτερο αντίκτυπο. Μολονότι ήταν αναγκαίο να προσαρμοστούν τα χρονοδιαγράμματα και να μεταφερθούν οι δραστηριότητες των έργων σε διαδικτυακές πλατφόρμες, η πανδημία δεν φάνηκε να επηρεάζει την αποτελεσματικότητα των χρηματοδοτούμενων έργων, επίσης χάρη στα μέτρα που έλαβε η Επιτροπή (όπως ήταν η ευελιξία στην παράταση της διάρκειας των συμφωνιών επιχορήγησης). Ήταν θετικό το ότι η πανδημία ενθάρρυνε την καλύτερη αξιοποίηση των ψηφιακών τεχνολογιών και τη διαδικτυακή συνεργασία των δικαιούχων.

Το πρόγραμμα κάλυπτε όλα τα κράτη μέλη, ενώ ο μεγαλύτερος αριθμός έργων υλοποιήθηκε από οργανώσεις στην Ιταλία, στο Βέλγιο, στην Ελλάδα και την Ισπανία. **Συνολικά, τα ενδιαφερόμενα μέρη ήταν ικανοποιημένα με τον τρόπο δημοσιοποίησης των προσκλήσεων υποβολής προτάσεων και διάδοσης των πληροφοριών.** Ωστόσο, μικρότερες οργανώσεις βάσης αντιμετώπισαν προκλήσεις όσον αφορά την πρόσβαση σε πληροφορίες σχετικά με ευκαιρίες χρηματοδότησης, πράγμα που υποδηλώνει την ανάγκη για μεγαλύτερη προβολή και στήριξη.

Πρόγραμμα «Ευρώπη για τους πολίτες»

Το πρόγραμμα EfC πέτυχε τους γενικούς και τους ειδικούς στόχους του. Μολονότι δεν είναι δυνατόν να προσδιοριστεί η αιτιώδης συνάφεια, από τα στοιχεία του Ευρωβαρόμετρου προκύπτει ότι το ποσοστό των πολιτών της ΕΕ που αισθάνονται Ευρωπαίοι²⁰ αυξήθηκε από 63 % το 2014 σε 72 % το 2023, κάτι που υπερβαίνει κατά πολύ τον στόχο του προγράμματος για την επίτευξη ποσοστού 59 %. Σύμφωνα με εκτιμήσεις των δικαιούχων του προγράμματος βάσει των δεικτών που σχετίζονται με την επίδοση, οι οποίοι ορίζονται στον κανονισμό (ΕΕ) 390/2014²¹, περισσότεροι από 9,3 εκατομμύρια συμμετέχοντες έλαβαν άμεσα μέρος σε δραστηριότητες και στα δύο σκέλη του προγράμματος και συνολικά συμμετείχαν 388 εκατομμύρια άτομα σε ολόκληρη την ΕΕ. Οι αριθμοί αυτοί είναι σημαντικοί, αλλά η εκτίμησή τους θα πρέπει να γίνεται με επιφύλαξη λόγω των περιορισμών όσον αφορά την ποιότητα της υποβολής στοιχείων σχετικά με τους αριθμούς των συμμετεχόντων. Το πρόγραμμα στήριξε επίσης την υλοποίηση περισσότερων από 2 500 έργων σε ολόκληρη την ΕΕ και 14 707 συμμετέχουσες οργανώσεις σε όλες τις δράσεις τους. Ως εκ τούτου, είναι εύλογο να υποστηριχθεί ότι το πρόγραμμα ενδέχεται να συνέβαλε, τουλάχιστον σε κάποιο βαθμό, στην πρόοδο που καταγράφηκε στην έρευνα του Ευρωβαρόμετρου σχετικά με την ιθαγένεια με την πάροδο των ετών.

Οι δικαιούχοι θεώρησαν ότι είχαν επιτευχθεί τα αναμενόμενα αποτελέσματα των έργων τους. Το ένα τρίτο όσων απάντησαν στη δημόσια διαβούλευση αναγνώρισε ότι **το πρόγραμμα είχε στεφθεί με επιτυχία όσον αφορά την αύξηση της ευαισθητοποίησης σχετικά με την κοινή ιστορία και τις κοινές αξίες της ΕΕ και την αύξηση της συμμετοχής στον δημόσιο και δημοκρατικό βίο. Η ύπαρξη χωριστών σκελών για τις δραστηριότητες μνήμης και τις δραστηριότητες της κοινωνίας των πολιτών συνέβαλε με συγκεκριμένο και διακριτό τρόπο στην επίτευξη των γενικών και των ειδικών στόχων.**

²⁰ Δείκτης που χρησιμοποιείται ως ένδειξη της συμβολής στην κατανόηση των πολιτών όσον αφορά την Ένωση, την ιστορία και την πολυμορφία της, για την προώθηση της ευρωπαϊκής ιθαγένειας και τη βελτίωση των συνθηκών συμμετοχής στα κοινά και στις δημοκρατικές διαδικασίες σε επίπεδο Ένωσης.

²¹ Κανονισμός (ΕΕ) αριθ. 390/2014 της 14ης Απριλίου 2014, άρθρο 15 και παράρτημα ΙΙΙ.

Το πρόγραμμα EfC στήριξε έργα που είχαν αποτελέσματα με δυνητικές μακροπρόθεσμες επιπτώσεις. Η αξία του προγράμματος όσον αφορά τη δικτύωση²², ο χαμηλός διοικητικός φόρτος, η συμπεριληπτικότητα και το ευρύ θεματικό πεδίο εφαρμογής ήταν παράγοντες επιτυχίας που ενίσχυσαν τον μακροπρόθεσμο αντίκτυπο. Εντοπίστηκαν διάφορα παραδείγματα που αφορούσαν τους τρόπους με τους οποίους οι δραστηριότητες συνεχίζονται μετά τη λήξη ενός έργου ή τους τρόπους με τους οποίους δημιουργούν αντίκτυπο που υπερβαίνει τα αναμενόμενα αποτελέσματα του έργου, π.χ. με την ανάπτυξη πρωτοβουλιών πολιτικής σε τοπικό επίπεδο για την παροχή μεγαλύτερης βοήθειας σε μη κυβερνητικές οργανώσεις που συνεργάζονται με ευάλωτες ομάδες και τη δημιουργία περιφερειακών πλατφορμών διαλόγου με τα ενδιαφερόμενα μέρη.

Οι πιο σημαντικές απρόσμενες επιπτώσεις στο πρόγραμμα συνδέονταν με την πανδημία COVID-19, εξαιτίας της οποίας τα έργα αντιμετώπισαν καθυστερήσεις ή σημαντικές προκλήσεις όσον αφορά την υλοποίησή τους. Ωστόσο, αυτό δεν επηρέασε απαραίτητα τα αποτελέσματα, διότι οι δικαιούχοι προσαρμόστηκαν γρήγορα και, όπως και στην περίπτωση του προγράμματος REC, τα μέτρα που έλαβε η Επιτροπή ήταν αποτελεσματικά. Προέκυψαν θετικά παράπλευρα οφέλη από την επιτάχυνση της ψηφιοποίησης που επέβαλε η πανδημία, με αποτέλεσμα ορισμένες ΟΚΠ να προσεγγίσουν, μέσω της χρήσης εικονικών εργαλείων, περισσότερα άτομα απ' ό,τι είχε προγραμματιστεί.

Χορηγήθηκαν επιχορηγήσεις σε δικαιούχους σε όλα τα κράτη μέλη. Το πρόγραμμα είχε μεγαλύτερη προβολή κυρίως σε μεγαλύτερες, καλά δικτυωμένες επιλέξιμες οργανώσεις, οι οποίες επικεντρώνονταν ιδιαίτερα στην αναζήτηση ευκαιριών χρηματοδότησης. Οι δικαιούχοι επισήμαναν τρόπους με τους οποίους θεωρούσαν ότι θα μπορούσε να επιτευχθεί μια πιο προδραστική προώθηση του προγράμματος, π.χ. με χρήση μέσων κοινωνικής δικτύωσης και διαδραστικών μέσων. Παρ' όλα αυτά, το πρόγραμμα προσέκλυσε με επιτυχία έναν αυξανόμενο με την πάροδο των ετών αριθμό αιτούντων που υπέβαλαν αίτηση για πρώτη φορά (ποσοστό που κορυφώθηκε στο 66 % το 2019), πράγμα που υποδηλώνει ότι οι δυνητικοί αιτούντες ήταν ενήμεροι ή είχαν ενημερωθεί για το πρόγραμμα.

Πρόγραμμα «Πολίτες, ισότητα, δικαιώματα και αξίες»

Μεσοπρόθεσμα, το πρόγραμμα CERV βρίσκεται στη σωστή κατεύθυνση για την επίτευξη των στόχων του. Τα έργα και οι προτεινόμενες δραστηριότητες και τα αποτελέσματά τους συνάδουν με τα είδη δράσης που προβλέπονται από το πρόγραμμα σε όλα τα σκέλη. Επιπλέον, **το πρόγραμμα έχει ήδη υπερβεί τους περισσότερους στόχους των δεικτών του.** Με βάση τα στοιχεία που συλλέχθηκαν, είναι πιθανό ότι θα επιτευχθούν τα αποτελέσματα που προβλέπονται στη λογική παρέμβασης, παρόλο που είναι ακόμη πολύ νωρίς για να κριθεί αυτό οριστικά.

Με βάση τα στοιχεία που συλλέχθηκαν για την εν λόγω αξιολόγηση, **τα χρηματοδοτούμενα έργα ήταν σύμφωνα με τις προτεραιότητες πολιτικής της ΕΕ, ανταποκρίνονταν σε πραγματική ανάγκη του τομέα, βασίζονταν σε καθιερωμένες μεθοδολογίες και ισχυρές εταιρικές σχέσεις που είχαν συναφθεί εκ των προτέρων, είχαν ισχυρή ενωσιακή διάσταση, προσέφεραν ενωσιακή προστιθέμενη αξία²³ και προέβλεπαν ρεαλιστικά και βιώσιμα αποτελέσματα²⁴.** Όλα τα ενδιαφερόμενα μέρη τα οποία συμμετείχαν στη διαβούλευση συμφώνησαν ότι οι μηχανισμοί επαναχορήγησης στους τομείς που άπτονται των

²² Δηλαδή η διευκόλυνση της διεθνούς συνεργασίας σε ολόκληρη την ΕΕ, η δημιουργία δικτύων σε εξειδικευμένους θεματικούς τομείς και η ανταλλαγή βέλτιστων πρακτικών με ομονοούσες οργανώσεις.

²³ Οι δικαιούχοι που ερωτήθηκαν και συμμετείχαν στην έρευνα έκριναν ότι η ενωσιακή διάσταση του προγράμματος αποτελεί βασικό πλεονέκτημα και κίνητρο για να υποβάλουν αίτηση για εργασία σε πολλά κράτη μέλη της ΕΕ. Ορισμένες φορές η δυνατότητα εργασίας στην Ευρώπη όπως και της προώθησης και εφαρμογής των στρατηγικών της ΕΕ μπορούσε να εξασφαλιστεί μόνο μέσω χρηματοδότησης στο πλαίσιο του προγράμματος CERV.

²⁴ Η πρώτη χορηγηθείσα επιχορήγηση αποτελούσε συχνά το εφελτήριο για την περαιτέρω ανάπτυξη μεθοδολογιών και προσεγγίσεων για το σχέδιο ή τα σχέδια που θα ακολουθούσαν και συνέβαλε στην εδραίωση των δικτύων των οργανώσεων.

αξιών της Ένωσης και στο πλαίσιο του προγράμματος «Δάφνη» ανταποκρίνονταν σε σημαντικές ανάγκες του τομέα της κοινωνίας των πολιτών. Ταυτόχρονα, τα στοιχεία που συλλέχθηκαν έδειξαν επίσης ότι η **ανάγκη αύξησης της ενωσιακής χρηματοδότησης** που αφορά ειδικά τις αξίες, τα δικαιώματα και την ιθαγένεια εξακολουθεί να μην καλύπτεται. Η έλλειψη πόρων γι' αυτούς τους κρίσιμους τομείς μπορεί να περιορίσει την ικανότητα επίτευξης των στόχων του CERV.

Εξωτερικοί παράγοντες, όπως η πανδημία COVID-19, ο επιθετικός πόλεμος της Ρωσίας κατά της Ουκρανίας, το Brexit²⁵ και ειδικά εθνικά πλαίσια, είχαν περιορισμένες επιπτώσεις στο πρόγραμμα συνολικά. Παρόλο που εξαιτίας της πανδημίας COVID-19 προέκυψαν καθυστερήσεις στην υλοποίηση ορισμένων έργων, αυτό δεν φαίνεται να είχε καμία επίπτωση στο πρόγραμμα CERV αυτό καθαυτό. Επιπλέον, η πανδημία COVID-19 και ο επιθετικός πόλεμος της Ρωσίας κατά της Ουκρανίας αντικατοπτρίζονται στα προγράμματα εργασίας για την περίοδο 2021-2022 και 2023-2025²⁶, κάτι που, κατ' επέκταση, διατηρεί τον επίκαιρο χαρακτήρα του προγράμματος.

Η προβολή του προγράμματος βασίζεται κυρίως στα εθνικά σημεία επαφής του CERV και στα ενημερωτικά διαδικτυακά σεμινάρια. Οι πληροφορίες ανταλλάσσονται επίσης μέσω διαφόρων άλλων διαύλων²⁷, οι οποίοι απευθύνονται σε δυνητικούς αιτούντες σε ολόκληρη την ΕΕ. **Το πρόγραμμα φαίνεται να είναι σχετικά γνωστό στα κράτη μέλη της ΕΕ, αλλά κυρίως σε μεγαλύτερες οργανώσεις με διεθνή δίκτυα ή σε μεγάλες πόλεις.** Οι προσπάθειες των εθνικών σημείων επαφής να αυξήσουν την προβολή του προγράμματος και τη συμμετοχή των ενδιαφερόμενων μερών εκτιμήθηκαν ευρέως· ωστόσο, τα στοιχεία ανέδειξαν τις δυνατότητες βελτίωσης της ευαισθητοποίησης σχετικά με το πρόγραμμα CERV, ιδίως πέραν των αυστηρών περιορισμών των δικών του ομάδων-στόχων.

Το πρόγραμμα καλύπτει όλα τα κράτη μέλη της ΕΕ και ορισμένες τρίτες χώρες που επέλεξαν να συμμετάσχουν στο πρόγραμμα σε εθελοντική βάση. Η γεωγραφική ισορροπία έχει επίσης βελτιωθεί στο πλαίσιο του προγράμματος CERV, καθώς έχει αυξηθεί το ποσοστό έργων στην Ανατολική Ευρώπη σε σύγκριση με τα προηγούμενα προγράμματα²⁸.

Το πρόγραμμα CERV επιδεικνύει ισχυρή δέσμευση για την ενσωμάτωση της ισότητας των φύλων και την προώθηση μιας πιο ισότιμης και χωρίς αποκλεισμούς προσέγγισης των δραστηριοτήτων του. Προκειμένου να διασφαλίζεται η αποτελεσματική εφαρμογή, και βάσει πρακτικών που έχουν ήδη αρχίσει να εφαρμόζονται στο πλαίσιο των προηγούμενων προγραμμάτων, το πρόγραμμα ενσωματώνει την ισότητα των φύλων στις οικείες προσκλήσεις υποβολής προτάσεων και στη μεθοδολογία αξιολόγησης^{29 30}. Επιπλέον, κάθε έργο που

²⁵ Αρκετοί ερωτηθέντες εξέφρασαν τη λύπη τους για το ότι το Ηνωμένο Βασίλειο είχε επιλέξει να μη διαπραγματευθεί τη συμμετοχή του στο πρόγραμμα CERV.

²⁶ Ο επιθετικός πόλεμος της Ρωσίας κατά της Ουκρανίας τονίστηκε με έμφαση στο πρόγραμμα εργασίας του CERV για την περίοδο 2023-2025, ειδικότερα στο πλαίσιο προσκλήσεων υποβολής προτάσεων σχετικά με την ευρωπαϊκή μνήμη (δηλαδή επιστημονήκε η πρόκληση όσον αφορά τη στρέβλωση της ιστορίας και τον ιστορικό αναθεωρητισμό), τα δικαιώματα των παιδιών (δηλαδή η ψυχική υγεία), καθώς και την έμφυλη βία και τη βία κατά των παιδιών (δηλαδή η παροχή στήριξης σε θύματα εγκλημάτων πολέμου). Η έμφαση στην «αλληλεγγύη» στο πλαίσιο του σκέλους 3 (δραστηριοποίηση και συμμετοχή των πολιτών) μπορεί επίσης να εκληφθεί ως απάντηση τόσο στον επιθετικό πόλεμο της Ρωσίας κατά της Ουκρανίας όσο και στην πανδημία COVID-19.

²⁷ Για παράδειγμα, ένα ενημερωτικό δελτίο της ΓΔ Δικαιοσύνης και Καταναλωτών (ΓΔ JUST) που άρχισε να δημοσιεύεται το 2019, η διαδικτυακή πύλη για τις χρηματοδοτήσεις και τους διαγωνισμούς της ΕΕ, προσκλήσεις υποβολής προτάσεων, ενημερωτικές συναντήσεις κ.λπ.

²⁸ Λαμβανομένων υπόψη αυτών των πορισμάτων, η έλλειψη εθνικών σημείων επαφής στο Βέλγιο, στη Βουλγαρία, την Ιρλανδία, τη Μάλτα, την Ουγγαρία και την Πολωνία δεν φαίνεται να είχε αντίκτυπο στη γεωγραφική ισορροπία κατά την περίοδο 2021-2023, λαμβανομένης υπόψη της παρουσίας άλλων διαύλων πληροφόρησης που απευθύνονταν σε δυνητικούς αιτούντες.

²⁹ Οι αιτούντες πρέπει να αποδείξουν τον τρόπο με τον οποίο θα τηρούν και θα παρακολουθούν την ισότητα των φύλων κατά την υλοποίηση του έργου, ενώ οι εμπειρογνώμονες που έχουν προσληφθεί για την υποστήριξη της αξιολόγησης των προτάσεων εκκαιδούνται στην παρακολούθηση των δαπανών που σχετίζονται με την ισότητα των φύλων, στο πλαίσιο των [εργασιών της Επιτροπής για την ενσωμάτωση της ισότητας των φύλων στον προϋπολογισμό της ΕΕ](#). Η προσέγγιση αυτή συνέβαλε στην ανάπτυξη ικανοτήτων των εμπειρογνομένων και στη βελτίωση της συλλογής δεδομένων, συμπεριλαμβανομένων των δεδομένων ανά φύλο.

³⁰ Μέσω ενημερωτικών συναντήσεων και εγγράφων ερωταπαντήσεων παρέχεται καθοδήγηση σχετικά με την ενσωμάτωση της διάστασης του φύλου στις προτάσεις.

χρηματοδοτείται μέσω επιχορηγήσεων αξιολογείται και βαθμολογείται επίσης με βάση τη συμβολή του στην ισότητα των φύλων. Ωστόσο, παρά τις σημαντικές προσπάθειες που καταβάλλονται για κατάρτιση και καθοδήγηση, σημαντικός αριθμός δικαιούχων συνέχισε να θεωρεί ότι η ενσωμάτωση της διάστασης του φύλου αποτελεί πρόκληση. Οι συγκρίσεις των βαθμολογιών όσον αφορά την ενσωμάτωση της διάστασης του φύλου³¹ μεταξύ του προγράμματος CERV και των αντίστοιχων χρηματοδοτικών προγραμμάτων της ΕΕ³² καταδεικνύουν ότι το πρόγραμμα CERV διαθέτει το μεγαλύτερο ποσοστό χρηματοδότησης ειδικά για έργα που αποσκοπούν συγκεκριμένα στην προώθηση και την προαγωγή της ισότητας των φύλων, κάτι που συνάδει με τους στόχους του προγράμματος. **Μεταξύ του 2021 και του 2023 ένα στα τέσσερα ευρώ χρηματοδότησης του CERV από επιχορηγήσεις συνέβαλε σημαντικά στην ισότητα των φύλων**· επιπλέον, περίπου το ήμισυ του συνόλου των έργων που χρηματοδοτήθηκαν από επιχορηγήσεις συνδεόταν στενά με την προώθηση της ισότητας των φύλων³³.

2.2. Αποδοτικότητα

Πρόγραμμα «Δικαιώματα, Ισότητα και Ιθαγένεια»

Στο πλαίσιο του κανονισμού REC ορίστηκε προϋπολογισμός ύψους 439 476 000 EUR για την περίοδο 2014-2020, με ετήσια ποσά που καθορίζονται στα προγράμματα εργασίας. Έως τον Αύγουστο του 2024 το 91 % του δεσμευμένου προϋπολογισμού είχε δαπανηθεί για επιχορηγήσεις και δημόσιες συμβάσεις³⁴. Παρά την πανδημία COVID-19, οι δικαιούχοι επιβεβαίωσαν ότι η χρηματοδότηση που έλαβαν χρησιμοποιήθηκε όπως είχε προγραμματιστεί, μολονότι η πανδημία εξακολούθησε να αποτελεί τον συχνότερα αναφερόμενο παράγοντα που επηρεάζει τις δαπάνες. Αφενός, μείωσε τον προϋπολογισμό για τα έξοδα ταξιδιού και διαμονής, αφετέρου, ορισμένες φορές αύξησε το εσωτερικό κόστος των έργων, π.χ. λόγω παράτασης της διάρκειας των έργων (χωρίς κόστος) ή απρόβλεπτων δαπανών που συνδέονταν με τη μετάβαση σε διαδικτυακά σεμινάρια και podcast.

Οι περισσότεροι δικαιούχοι ήταν ικανοποιημένοι με την έγκαιρη παροχή πληροφοριών σχετικά με τις προσκλήσεις υποβολής προτάσεων, τα κριτήρια επιλεξιμότητας, τη διαδικασία επιλογής και τις παρατηρήσεις που έλαβαν. Η δημιουργία της πύλης eGrants το 2016 προκάλεσε ανάμικτες αντιδράσεις: ορισμένοι εκτίμησαν την ευκολία χρήσης, ωστόσο άλλοι αντιμετώπισαν τεχνικές δυσκολίες. Η τρέχουσα αξιολόγηση επιβεβαίωσε τα αποτελέσματα του πρώτου μέρους της εκ των υστέρων αξιολόγησης, σύμφωνα με τα οποία μικρές οργανώσεις, όπως οι οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών και οι οργανώσεις βάσης, δυσκολεύτηκαν να εξασφαλίσουν το απαιτούμενο επίπεδο συγχρηματοδότησης ύψους 20 %. Τόσο η διαδικασία υποβολής αιτήσεων όσο και η διαδικασία υποβολής εκθέσεων θεωρήθηκαν επαχθείς από τα ενδιαφερόμενα μέρη³⁵. Τα ενδιαφερόμενα μέρη πρότειναν τη μετάβαση σε μια προσέγγιση που θα είναι περισσότερο προσανατολισμένη στα αποτελέσματα, κάτι που στο μεταξύ εφαρμόστηκε στο πλαίσιο του προγράμματος CERV με χρήση της κατ' αποκοπή

³¹ Οι προτάσεις έργων βαθμολογούνται όσον αφορά την ενσωμάτωση της διάστασης του φύλου στο πλαίσιο των εργασιών της Επιτροπής για την ενσωμάτωση της ισότητας των φύλων στον προϋπολογισμό της ΕΕ.

³² Το Ταμείο Ασύλου, Μετανάστευσης και Ένταξης (TAME), το πρόγραμμα «Δημιουργική Ευρώπη», το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο+ (EKT+), το πρόγραμμα Erasmus+, το πρόγραμμα-πλαίσιο «Ορίζων Ευρώπη», το πρόγραμμα «Δικαιοσύνη», το πρόγραμμα LIFE.

³³ Μεταξύ 2021 και 2023 περίπου το 23 % της χρηματοδότησης που παρασχέθηκε με τη μορφή επιχορηγήσεων από το CERV βαθμολογήθηκε με 2, βάσει της μεθοδολογίας για την ενσωμάτωση της διάστασης του φύλου που εγκρίθηκε από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, ενώ το 53 % της χρηματοδότησης βαθμολογήθηκε με 1. Η μεθοδολογία βασίζεται σε σύστημα βαθμολόγησης με τέσσερα μόρια. Η βαθμολογία 2 υποδηλώνει παρεμβάσεις με κύριο στόχο τη βελτίωση της ισότητας των φύλων. Η βαθμολογία 1 υποδηλώνει παρεμβάσεις που έχουν ως σημαντικό και ηθελμένο στόχο την ισότητα των φύλων, χωρίς όμως αυτό να αποτελεί τον κύριο λόγο της παρέμβασης. Πηγή δεδομένων: Στοιχεία σχετικά με τις επιδόσεις του προϋπολογισμού της Ευρωπαϊκής Επιτροπής.

³⁴ Δεδομένου ότι εξακολουθεί να εκκρεμεί η καταβολή διαφόρων επιχορηγήσεων που έληξαν το 2024, το ποσοστό αυτό αναμένεται να αυξηθεί περαιτέρω.

³⁵ Ορισμένες από τις ληφθείσες παρατηρήσεις αφορούσαν τις άσκοπες επαναλήψεις και τις αλλαγές στις απαιτήσεις όσον αφορά την υποβολή εκθέσεων κατά τη διάρκεια της περιόδου υλοποίησης.

χρηματοδότησης. Επιπλέον, ο αριθμός των ετήσιων παραδοτέων, ο οποίος κρίθηκε υπερβολικά υψηλός από τους δικαιούχους, μειώθηκε επίσης στο πλαίσιο του CERV.

Παρόλο που επισημάνθηκε ο διοικητικός φόρτος των διαδικασιών υποβολής αιτήσεων και υποβολής εκθέσεων, **τα οφέλη του προγράμματος REC υπερκάλυψαν σαφώς τις δαπάνες των δικαιούχων.** Όχι μόνο υπάρχει ενδιαφέρον για να συνεχιστεί η υποβολή αιτήσεων χρηματοδότησης, αλλά, για πολλούς αιτούντες που υποβάλλουν κατ' επανάληψη αιτήσεις, **το πρόγραμμα κάλυψε ένα πραγματικό κενό, παρέχοντας ανεξάρτητη χρηματοδότηση, και μάλιστα, σε πολλές περιπτώσεις, κανένα άλλο είδος χρηματοδότησης δεν θα μπορούσε να καλύψει τα θέματα και τα είδη των δραστηριοτήτων που έλαβαν χρηματοδότηση.**

Πρόγραμμα «Ευρώπη για τους πολίτες»

Στο πλαίσιο του κανονισμού (ΕΕ) 390/2014 καθορίστηκε ο προϋπολογισμός του προγράμματος EfC ύψους 185 468 000 EUR. Ο προϋπολογισμός αυξήθηκε δύο φορές κατά τη διάρκεια της περιόδου υλοποίησης: το 2014 κατά 2,25 εκατ. EUR και το 2020 κατά 6,9 εκατ. EUR. Με εξαίρεση το 2014 και το 2020, οι δαπάνες του προγράμματος παρέμειναν σταθερές με την πάροδο των ετών και σύμφωνες με τα σχέδια που είχαν καταρτιστεί στο πλαίσιο των αντίστοιχων προγραμμάτων εργασίας.

Τα ποσοστά επιτυχίας διέφεραν σε μεγάλο βαθμό³⁶, σε συνδυασμό με το ότι πολλές ποιοτικές προτάσεις δεν μπόρεσαν να χρηματοδοτηθούν. **Τα οφέλη του προγράμματος EfC υπερκάλυψαν το κόστος των δικαιούχων,** ενώ οι περισσότεροι δικαιούχοι απορρόφησαν με επιτυχία τη χορηγηθείσα χρηματοδότηση· οι δυσκολίες που αντιμετώπισαν ορισμένοι στην απορρόφηση των κονδυλίων οφείλονταν στις έκτακτες περιστάσεις που προέκυψαν κατά τη διάρκεια της πανδημίας COVID-19. Σχεδόν όλοι οι δικαιούχοι του προγράμματος EfC που συμμετείχαν στη διαβούλευση θεώρησαν ότι η διαδικασία υποβολής αιτήσεων ήταν σαφής, προσβάσιμη, απλή και άμεση. Ωστόσο, είναι σημαντικό να επισημανθεί ότι το πρόγραμμα χρησιμοποιούσε ήδη κατ' αποκοπή χρηματοδότηση όταν δεν βασιζόταν στο σύστημα eGrants (όπως ίσχυσε και για το πρόγραμμα REC από το 2016 και μετέπειτα). Για ορισμένους δικαιούχους του προγράμματος EfC, η μετάβαση στο σύστημα eGrants ενδέχεται να παρουσίαζε δυσκολίες, με αποτέλεσμα να κρίνουν ότι οι προηγούμενες διαδικασίες ήταν συγκριτικά απλούστερες.

Οι απλουστεύσεις που είχαν γίνει κατά τις διαδοχικές επαναλήψεις του προγράμματος βελτίωσαν την προσβασιμότητα των ΟΚΠ κάθε είδους και μεγέθους. Η χρήση κατ' αποκοπή ποσών και μοναδιαίων δαπανών ήταν ένα επιτυχημένο χαρακτηριστικό του προγράμματος.

Παρόλο που η απαίτηση συγχρηματοδότησης αποτέλεσε πρόκληση για ορισμένες μικρότερες ΟΚΠ ή ΟΚΠ βάσης, έγινε αποδεκτή ως αναγκαία και ευνοϊκή για τη μόχλευση πρόσθετων κονδυλίων. Οι περισσότεροι δικαιούχοι δεν αντιμετώπισαν ιδιαίτερες δυσκολίες στη συγκέντρωση πρόσθετων πόρων. Η αύξηση της προκαταβολής από ποσοστό 40 % σε 50 % το 2019 και σε 60 % το 2020 διευκόλυνε ακόμα περισσότερο την πρόσβαση των μικρότερων οργανώσεων στο πρόγραμμα.

Η χρηματοδότηση του προγράμματος απέδωσε αξιόλογα αποτελέσματα, τα οποία συνέβαλαν στην επίτευξη των στόχων του, καθώς και των ευρύτερων στόχων και προτεραιοτήτων πολιτικής της ΕΕ. Ωστόσο, στην αξιολόγηση εντοπίστηκαν ορισμένες περιπτώσεις στις οποίες ο διοικητικός φόρτος θα μπορούσε να έχει μειωθεί ακόμα περισσότερο, π.χ. μέσω μεγαλύτερης καθοδήγησης.

³⁶ Κυμαίνονταν από μόλις 6 % για έργα της κοινωνίας των πολιτών έως 30 % για προτάσεις που υποβάλλονται κατά το πρώτο στάδιο της αδειοποίησης πόλεων.

Η επικοινωνία μεταξύ της Επιτροπής και των δικαιούχων ήταν ανοικτή και σαφής. Η διαδικασία επιλογής θεωρήθηκε γενικά δίκαιη και διαφανής και επισημάνθηκε ότι η Επιτροπή παρείχε κατάλληλη ανατροφοδότηση σχετικά με τα αποτελέσματα. **Γενικά, οι απαιτήσεις υποβολής εκθέσεων θεωρήθηκαν σαφείς, άμεσες και απλές,** παρόλο που οι δικαιούχες οργανώσεις με μικρότερη πείρα θα το εκτιμούσαν αν είχαν λάβει πιο ουσιαστική καθοδήγηση και κατάρτιση σχετικά με τις απαιτήσεις και τα έντυπα υποβολής εκθέσεων. Η ομάδα διαλόγου με την κοινωνία των πολιτών, η οποία ήταν ένα ιδιαίτερο χαρακτηριστικό του προγράμματος EfC, παρείχε ουσιαστική συμβολή.

Πρόγραμμα «Πολίτες, ισότητα, δικαιώματα και αξίες»

Η ανάλυση του κριτηρίου της αποδοτικότητας επιβεβαίωσε ότι, **μέχρι σήμερα, τα οφέλη του προγράμματος CERV υπερκαλύπτουν το κόστος** που βαρύνει τους δικαιούχους λόγω της συμμετοχής τους.

Τα κύρια οφέλη της χρηματοδότησης αφορούσαν άμεσα το έργο (δηλαδή την **ικανότητα εφαρμογής της επιθυμητής προσέγγισης**), αλλά και την **αύξηση της δικτύωσης και της συνεργασίας με εταίρους σε άλλες χώρες,** όπως και την **ενίσχυση της προβολής και της αναγνώρισης της οργάνωσης** επειδή έλαβε χρηματοδότηση από την ΕΕ. Η δυνατότητα **δοκιμής καινοτόμων προσεγγίσεων για την αντιμετώπιση των κοινωνικών προκλήσεων,** η συμμετοχή νέων κατηγοριών ενδιαφερόμενων μερών και η ενίσχυση της ανάπτυξης ικανοτήτων προς όφελος των ομάδων-στόχων τους κρίθηκαν επίσης ότι αποτελούν σημαντικά οφέλη της χρηματοδότησης. Ωστόσο, η κρίση του κόστους ζωής είχε ως αποτέλεσμα τα οφέλη της χρηματοδότησης να μειωθούν σημαντικά, καθώς πολλοί δικαιούχοι αντιμετώπιζαν δυσκολίες στη διατήρηση των προγραμματισμένων προϋπολογισμών των έργων και, σε ορισμένες περιπτώσεις, έπρεπε να προσαρμόσουν το φάσμα των προγραμματισμένων δραστηριοτήτων.

Τα κύρια αποτελέσματα των νέων χαρακτηριστικών υλοποίησης³⁷ που εισήγαγε η Επιτροπή στο πλαίσιο του προγράμματος CERV βελτίωσαν την προβλεψιμότητα, μείωσαν τη γραφειοκρατία, ενίσχυσαν την παρακολούθηση του προγράμματος³⁸ και συνέβαλαν ώστε να συμπεριληφθούν περισσότερες οργανώσεις βάσης και μικρότερες οργανώσεις μέσω των μηχανισμών επαναχορήγησης³⁹. Εξαιρέση στην εν λόγω συνολική απλούστευση και μείωση της γραφειοκρατίας αποτελούν οι μοναδιαίες δαπάνες. Η καθιέρωσή τους σε επίπεδο οργάνου στην Επιτροπή φαίνεται να έχει δημιουργήσει πρόσθετη πολυπλοκότητα, ιδίως επειδή δεν αντικατοπτρίζουν το πραγματικό κόστος των δραστηριοτήτων και επιβάλλουν απαιτητικούς περιορισμούς στα έξοδα ταξιδιού.

Η διαδικασία υποβολής αιτήσεων είναι επίκαιρη, δεδομένου ότι **οι πληροφορίες σχετικά με τις προσκλήσεις παρέχονται στους αιτούντες όταν εκείνοι τις χρειάζονται.** Για τους δικαιούχους των έργων, **οι κύριες δαπάνες του προγράμματος συνδέονταν με τις ώρες εργασίας του προσωπικού και τους απαιτούμενους πόρους για τη διαδικασία υποβολής αιτήσεων,** με μεγάλες αποκλίσεις μεταξύ των μικρότερων οργανώσεων, οι οποίες θεωρούσαν ότι οι δαπάνες αυτές ήταν κατά πολύ υψηλότερες, και των μεγαλύτερων οργανώσεων που διέθεταν επαγγελματικές ομάδες υποβολής προσφορών, για τις οποίες, όπως αποδείχθηκε, οι εν λόγω δαπάνες δεν αποτέλεσαν μεγάλη πρόκληση. **Ο διοικητικός φόρτος έχει αναγνωριστεί ως κίνδυνος για τα πολύ μικρά έργα** (όπως είναι η αδελφοποίηση πόλεων),

³⁷ Πολυετή προγράμματα εργασίας, κατ' αποκοπή ποσά, μηχανισμός επαναχορήγησης, πλαίσιο παρακολούθησης των επιδόσεων του προγράμματος.

³⁸ Εφαρμόζεται πλαίσιο παρακολούθησης των επιδόσεων του προγράμματος και υπάρχουν ειδικά εργαλεία συγκέντρωσης δεδομένων για τη συλλογή δεικτών σχετικά με τις εκροές και τα αποτελέσματα.

³⁹ Όλα τα ενδιαφερόμενα μέρη που συμμετείχαν στη διαβούλευση για την αξιολόγηση επιβεβαίωσαν ότι η καθιέρωση της επαναχορήγησης σε τρίτους (δηλαδή της χρηματοδοτικής στήριξης προς τρίτους) συνέβαλε στη βελτίωση της προσβασιμότητας των μικρών οργανώσεων και των οργανώσεων βάσης σε ενωσιακή χρηματοδότηση μέσω απλουστευμένων διαδικασιών υποβολής αιτήσεων που διευκολύνονται από «διαμεσολαβητές».

μεταξύ άλλων λόγω των προκλήσεων που συνδέονται με τη χρήση του συστήματος eGrants, στοιχείο που μπορεί να αποτρέψει την υποβολή αιτήσεων των αιτούντων όταν η προσπάθεια που απαιτείται να καταβληθεί για την υποβολή αίτησης είναι μεγαλύτερη σε σύγκριση με το σχετικά περιορισμένο αναμενόμενο ποσό επιχορήγησης.

Παρά τη μεγάλη ικανοποίηση από τις παρατηρήσεις που ελήφθησαν από την Επιτροπή σχετικά με τις αιτήσεις, φαίνεται ότι υπάρχει περιθώριο τόσο για τη βελτίωση της συνοχής ως προς τον βαθμό λεπτομέρειας που παρέχεται όσο και για την παροχή μεγαλύτερης σαφήνειας για το τι αναμένει η Επιτροπή από τις αιτήσεις⁴⁰.

Σχετικά με την προσέγγιση όσον αφορά την υποβολή εκθέσεων, **η σαφήνεια των απαιτήσεων υποβολής εκθέσεων βελτιώθηκε σημαντικά σε σύγκριση με το πρόγραμμα REC**. Για παράδειγμα, η μείωση των απαιτήσεων υποβολής εκθέσεων κατέστησε δυνατό τον μεγαλύτερο προσανατολισμό των έργων στα αποτελέσματα.

Οι περιορισμένες ανεπάρκειες που διαπιστώθηκαν αφορούσαν τις απαιτήσεις υποβολής εκθέσεων για τους δικαιούχους επιδοτήσεων λειτουργίας⁴¹. **Επισημάνθηκε επίσης ότι η διαδικασία υποβολής αίτησης για τροποποιήσεις του προϋπολογισμού ήταν επαχθής**. Η συλλογή δεδομένων στο πλαίσιο της έρευνας της ΕΕ για τη δικαιοσύνη, τα δικαιώματα και τις αξίες —η οποία αποτελεί ένα από τα εργαλεία παρακολούθησης στο πλαίσιο του προγράμματος— επικρίθηκε επίσης για το ότι δεν ήταν κατάλληλη για τις ομάδες-στόχους, για τη διάρκειά της και την απαίτηση συλλογής δεδομένων σχετικά με την ισότητα⁴².

Στην αξιολόγηση αναγνωρίστηκαν επίσης η **έλλειψη χρηστικότητας και τεχνικά ζητήματα του συστήματος eGrants** ως σημαντικοί παράγοντες που επηρεάζουν την αποτελεσματικότητα του προγράμματος⁴³.

Τέλος, από τον μικρό αριθμό των εργαλείων της τεχνολογίας των πληροφοριών και των επικοινωνιών (ΤΠΕ) που διατίθενται μέσω συμβάσεων και επιχορηγούνται, σε σύγκριση με άλλα είδη χρηματοδοτούμενων δραστηριοτήτων, διαφαίνεται ότι υπάρχει περιθώριο να αξιοποιηθούν ακόμα καλύτερα οι ευκαιρίες ψηφιοποίησης σε επίπεδο έργου.

2.3. Συνεκτικότητα

Πρόγραμμα «Δικαιώματα, Ισότητα και Ιθαγένεια»

Η αξιολόγηση επιβεβαίωσε τα πορίσματα του πρώτου μέρους της εκ των υστέρων αξιολόγησης, δηλαδή ότι **οι στόχοι και οι παρεμβάσεις του προγράμματος REC ήταν σύμφωνες με τις ευρύτερες πολιτικές και προτεραιότητες της ΕΕ**. Αυτό εξασφαλίστηκε μέσω του χαρακτήρα του προγραμματισμού του REC, με τις προτεραιότητες της πρόσκλησης υποβολής προτάσεων να υπαγορεύονται από συγκεκριμένες στρατηγικές εξελίξεις και προτεραιότητες της Επιτροπής. Στο πλαίσιο του προγράμματος χρηματοδοτήθηκαν δραστηριότητες οι οποίες εστίαζαν στην πρόληψη, την προστασία και την υποστήριξη των θυμάτων, συμπεριλαμβανομένων της ευαισθητοποίησης του ευρύτερου κοινού, της κατάρτισης των επαγγελματιών και της ανάπτυξης ικανοτήτων των οργανώσεων και των δομών που ασχολούνται με αυτά τα ζητήματα. Το πρόγραμμα συνέβαλε στην ενδυνάμωση των ΛΟΑΤΚΙ+ ατόμων, στην υποστήριξη των θυμάτων εγκλημάτων μίσους και στην προώθηση

⁴⁰ Για παράδειγμα, οι αιτούντες πρότειναν να βελτιωθεί η σαφήνεια σχετικά με την ορολογία και τη μεθοδολογία που χρησιμοποιούνται και να εισαχθούν πιο συγκεκριμένα παραδείγματα και οι βέλτιστες πρακτικές που πρέπει να ακολουθούνται.

⁴¹ Το χρονοδιάγραμμα για την υποβολή των εκθέσεων δεν συμβάδιζε πάντοτε με τα οικονομικά έτη των δικαιούχων, με αποτέλεσμα να υποβάλλονται αιτήσεις για παράταση. Η κατάσταση αυτή οφειλόταν συχνά στο ότι τα απαιτούμενα στοιχεία δεν ήταν ακόμη διαθέσιμα κατά τον προγραμματισμένο χρόνο υποβολής των εκθέσεων, διότι αυτό προϋπέθετε το κλείσιμο του οικονομικού έτους του δικαιούχου. Το υπόδειγμα υποβολής εκθέσεων σχεδιάστηκε επίσης για την υποβολή εκθέσεων βάσει έργων, κάτι που μπορεί να μη θεωρείται κατάλληλο για όλους τους τύπους δικαιούχων.

⁴² Τον Σεπτέμβριο του 2024 η έρευνα προσαρμόστηκε με βάση τις προηγούμενες παρατηρήσεις των δικαιούχων.

⁴³ Μολονότι το σύστημα αναθεωρήθηκε πρόσφατα, δεν ήταν δυνατό να αξιολογηθεί η αποτελεσματικότητά του στο πλαίσιο της εν λόγω αξιολόγησης.

των δικαιωμάτων τους. Χρηματοδοτήθηκαν δραστηριότητες για τη στήριξη των ατόμων με αναπηρία και την προαγωγή των δικαιωμάτων τους, καθώς και για τη στήριξη των Ρομά και την προώθηση της ένταξης και των δικαιωμάτων τους. Στο πλαίσιο του προγράμματος χρηματοδοτήθηκαν επίσης δραστηριότητες για τη βελτίωση της ισότητας μέσω της οικονομικής ανεξαρτησίας, του συνδυασμού επαγγελματικής και ιδιωτικής ζωής και της μείωσης του μισθολογικού χάσματος μεταξύ των φύλων, αλλά και δραστηριότητες που αποσκοπούν στον τερματισμό της έμφυλης βίας. Επιπλέον, η ενσωμάτωση της διάστασης του φύλου και η προώθηση της ισότητας των φύλων ενσωματώθηκαν στον σχεδιασμό του προγράμματος: η ενσωμάτωση και η αξιολόγησή τους στο πλαίσιο όλων των χρηματοδοτούμενων έργων ήταν επιβεβλημένη, προκειμένου να διασφαλιστεί ότι η ισότητα των φύλων θα ήταν δυνατό να αποτελέσει μέρος του σχεδιασμού, της υλοποίησης, της παρακολούθησης και της αξιολόγησης των δραστηριοτήτων.

Το πρόγραμμα REC συνέβαλε επίσης στις νέες προτεραιότητες της Επιτροπής⁴⁴ που καθορίστηκαν από την πρόεδρο κ. von der Leyen για την περίοδο 2019-2024.

Το πρόγραμμα REC συμπλήρωσε άλλα χρηματοδοτικά μέσα της ΕΕ⁴⁵. Η συνεκτικότητα διασφαλίστηκε μέσω των διαφόρων σταδίων του κύκλου ζωής του προγράμματος: από τον καθορισμό των στόχων στο πλαίσιο του κανονισμού, την υλοποίηση (ετήσια προγράμματα εργασίας) και έως την έναρξη του έργου. Περίπου το ένα τρίτο των δικαιούχων του προγράμματος REC που συμμετείχαν στη διαβούλευση για την εν λόγω αξιολόγηση δήλωσαν ότι είχαν λάβει χρηματοδότηση από άλλες πηγές⁴⁶. Οι δικαιούχοι δεν ανέφεραν περιπτώσεις έλλειψης συνεκτικότητας ή περιπτώσεις αλληλεπικαλύψεων με τις εν λόγω πηγές χρηματοδότησης ή με εθνικά, περιφερειακά ή τοπικά κονδύλια.

Πρόγραμμα «Ευρώπη για τους πολίτες»

Το πρόγραμμα EfC ήταν σύμφωνο με τις πολιτικές και τις προτεραιότητες της ΕΕ. Όπως και στην περίπτωση του προγράμματος REC, από την αξιολόγηση διαπιστώθηκε ότι το πρόγραμμα EfC ήταν ευθυγραμμισμένο με τις προτεραιότητες της Επιτροπής για την περίοδο 2014-2020, αλλά και ότι επέδειξε ευελιξία όσον αφορά την προσαρμογή στις προτεραιότητες της νέας Επιτροπής για την περίοδο 2019-2024. Τα έργα που χρηματοδοτήθηκαν στο πλαίσιο του προγράμματος αφορούσαν την αντιμετώπιση κρίσιμων ζητημάτων, όπως των ψευδών ειδήσεων, του γραμματισμού στα μέσα επικοινωνίας και της ηλεκτρονικής δημοκρατίας. Πολλά έργα αφορούσαν επίσης την αλληλεγγύη και την κοινωνική ένταξη, τη χρήση ψηφιακών εργαλείων για την ενίσχυση της δημοκρατικής συμμετοχής και την προάσπιση των αξιών της ΕΕ. Συνολικά, όλα τα έργα επιδίωξαν να ενθαρρύνουν τη μεγαλύτερη δημοκρατική συμμετοχή. Κατά τη διάρκεια της πανδημίας COVID-19, η αυξημένη ψηφιοποίηση ανέδειξε περαιτέρω την ευθυγράμμιση αυτή. Στα ετήσια προγράμματα εργασίας διατυπώθηκαν επανειλημμένα συστάσεις προς τους δυνητικούς δικαιούχους για την προορατική χρήση των μέσων κοινωνικής δικτύωσης, με στόχο την προσέγγιση ιδίως των νεότερων γενεών, κάτι που απέδωσε καρπούς, όπως προκύπτει από τον υψηλό αριθμό συμμετεχόντων ηλικίας κάτω των 30 ετών στο πρόγραμμα συνολικά (δηλαδή σχεδόν το ήμισυ των εκτιμώμενων άμεσων συμμετεχόντων). Το πρόγραμμα διευκόλυνε τη διεξαγωγή δραστηριοτήτων από τη βάση προς την κορυφή, οι οποίες συνέβαλαν σε βασικές προτεραιότητες της ΕΕ.

Το πρόγραμμα παρείχε στήριξη στην Ευρωπαϊκή Πρωτοβουλία Πολιτών (στο εξής: ΕΠΠ) —ένα μοναδικό διακρατικό μέσο που παρέχει στους πολίτες της ΕΕ τη δυνατότητα να συμμετέχουν άμεσα στη νομοθετική διαδικασία— σύμφωνα με τον στόχο της ΕΕ για ενίσχυση

⁴⁴ [Μια Ένωση που επιδιώκει περισσότερα. Το πρόγραμμά μου για την Ευρώπη. Πολιτικές κατευθύνσεις για την επόμενη Ευρωπαϊκή Επιτροπή 2019-2024.](#)

⁴⁵ Όπως είναι τα εξής: το πρόγραμμα Erasmus +, το πρόγραμμα «Δικαιοσύνη», το πρόγραμμα-πλαίσιο «Ορίζων 2020», το TAME, το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο (ΕΚΤ), το πρόγραμμα «Δημιουργική Ευρώπη» και το Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης.

⁴⁶ Π.χ. από οργανισμούς των Ηνωμένων Εθνών ή από το ταμείο Βίσεγκραντ.

της συμμετοχικής δημοκρατίας. **Το πρόγραμμα συμπλήρωσε άλλα προγράμματα της ΕΕ⁴⁷, στηρίζοντας μοναδικές δραστηριότητες που ενίσχυσαν την ιδιαίτερη συμβολή του στην επίτευξη των στόχων της ΕΕ. Χάρη στα χαρακτηριστικά του προγράμματος προωθήθηκε αποτελεσματικά η δικτύωση και δημιουργήθηκαν νέες ευκαιρίες για συνέργειες. Αυτό ήταν ιδιαίτερα χρήσιμο για την ενίσχυση της διασυνοριακής συνεργασίας, τη διευκόλυνση των εκπαιδευτικών και πολιτιστικών ανταλλαγών μέσω άλλων προγραμμάτων, όπως το Erasmus+, και την προώθηση διμερών εταιρικών σχέσεων με αδελφοποιημένες οργανώσεις. **Η έμφαση στην πολιτιστική κληρονομιά και στις δραστηριότητες μνήμης ευθυγραμμίστηκε με πρωτοβουλίες όπως το Ευρωπαϊκό Έτος Πολιτιστικής Κληρονομιάς (2018), κάτι που αναδεικνύει τη συμβολή του προγράμματος στην προώθηση μιας κοινής ευρωπαϊκής ταυτότητας.****

Πρόγραμμα «Πολίτες, ισότητα, δικαιώματα και αξίες»

Το πρόγραμμα CERV κατέχει μια συγκεκριμένη θέση στο τοπίο πολιτικής και χρηματοδότησης της ΕΕ, αντιμετωπίζοντας τα κενά σε τομείς στους οποίους δεν διατίθεται άλλη χρηματοδότηση, όπως επιβεβαιώθηκε από τους δικαιούχους και τη δημόσια διαβούλευση. Το πρόγραμμα CERV προσφέρει πλεονεκτήματα που δεν είναι δυνατόν να εντοπιστούν στο σύνολό τους σε άλλα προγράμματα, όπως είναι η πανευρωπαϊκή κάλυψη, ένα πλήρες φάσμα θεμάτων, η δυνατότητα εξασφάλισης ανεξάρτητων πηγών χρηματοδότησης, η ιδιαίτερη έμφαση στις αξίες της ΕΕ, επιχορηγήσεις σημαντικού μεγέθους, επιδοτήσεις λειτουργίας και οι μηχανισμοί επαναχορήγησης. Γενικά, αυτό που προκύπτει σαφώς είναι ότι το πρόγραμμα CERV καταλαμβάνει έναν χώρο που διαφορετικά θα αντιστοιχούσε σε ένα μεγάλο κενό στο τοπίο της χρηματοδότησης του τομέα των αξιών και των δικαιωμάτων.

Ωστόσο, δεδομένου ότι το χρηματοδοτικό κενό είναι σημαντικό, οι δικαιούχοι —εφόσον έχουν αυτήν τη δυνατότητα— χρησιμοποιούν και άλλες πηγές χρηματοδότησης, όπως το ταμείο Βίσεγκραντ. Για ορισμένα ειδικά θέματα, οι δικαιούχοι επιδιώκουν τη συμπλήρωση της χρηματοδότησης από το πρόγραμμα CERV με τη χρηματοδότηση από άλλα προγράμματα της ΕΕ, όπως το Erasmus+ και το πρόγραμμα-πλαίσιο «Ορίζων Ευρώπη», ή με κρατική χρηματοδότηση (σε εθνικό, περιφερειακό και τοπικό επίπεδο).

Όσον αφορά την εσωτερική συνεκτικότητα μεταξύ των τεσσάρων σκελών του προγράμματος, δεν έχουν ανακύψει ειδικά ζητήματα. Οι δικαιούχοι φαίνεται ότι αισθάνονται άνετα με την ενιαία αρχιτεκτονική που αντικατέστησε τα προηγούμενα προγράμματα και δεν θεωρούν ότι η κατανομή των θεμάτων μεταξύ των σκελών αποτελεί πρόβλημα. **Η νέα αρχιτεκτονική του προγράμματος CERV** —η οποία συγκεντρώνει τη χρηματοδότηση της ΕΕ στους τομείς των αξιών, των δικαιωμάτων και της ιθαγένειας σε ένα ενιαίο πρόγραμμα— **θεωρήθηκε ότι προωθεί τη συνεκτικότητα και τις συνέργειες μεταξύ των διαφόρων προτεραιοτήτων πολιτικής και διαπιστώθηκε ότι συνέβαλε σε μια πιο ολιστική προσέγγιση για την αντιμετώπιση των κοινωνικών προκλήσεων και την προώθηση των αξιών της ΕΕ.**

Η υλοποίηση του προγράμματος συνάδει με τις διεθνείς δεσμεύσεις και τους στόχους της ΕΕ, συμπεριλαμβανομένων των Στόχων Βιώσιμης Ανάπτυξης των Ηνωμένων Εθνών. Στο πλαίσιο των προσκλήσεων υποβολής προτάσεων γίνονται συστηματικά παραπομπές στις διεθνείς δεσμεύσεις. Από τα αποτελέσματα της μέτρησης των επιδόσεων του προϋπολογισμού της ΕΕ προκύπτει ότι η κατάρτιση πράσινου προϋπολογισμού για ορίζοντες πράσινες προτεραιότητες πραγματοποιείται μόνο σε περιορισμένο βαθμό μέχρι στιγμής —πράγμα που

⁴⁷ Όπως το πρόγραμμα Erasmus+, το πρόγραμμα «Δημιουργική Ευρώπη» και το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο. Οι συνέργειες μεταξύ των προγραμμάτων αυτών αξιοποιήθηκαν επιτόπου, ιδίως μέσω της περιστασιακής, άτυπης συνεργασίας εθνικών δομών, όπως, για παράδειγμα, των εθνικών σημείων επαφής του προγράμματος EFC, των γραφείων «Δημιουργική Ευρώπη» και των εθνικών οργανισμών του Erasmus+.

οφείλεται επίσης στον χαρακτήρα του προγράμματος. Ωστόσο, υπάρχουν αρκετά έργα που ενσωματώνουν τη διάσταση της κλιματικής αλλαγής.

2.4. Ενωσιακή προστιθέμενη αξία

Πρόγραμμα «Δικαιώματα, Ισότητα και Ιθαγένεια»

Βάσει των στοιχείων επιβεβαιώθηκε ότι **τα αποτελέσματα του προγράμματος REC θα μπορούσαν να έχουν επιτευχθεί μόνο με την ανάληψη δράσης σε επίπεδο ΕΕ. Το πρόγραμμα συνέβαλε στη συνεπή και συνεκτική εφαρμογή του δικαιίου της ΕΕ και στην ευρεία ευαισθητοποίηση του κοινού σχετικά με τα δικαιώματα που απορρέουν από αυτό.** Όπως έχει ήδη περιγραφεί λεπτομερώς ανωτέρω, η αύξηση των γνώσεων και της ευαισθητοποίησης ήταν ένα από τα κύρια αποτελέσματα που ανέφεραν οι δικαιούχοι.

Το πρόγραμμα REC συνέβαλε στην **ανάπτυξη αμοιβαίας εμπιστοσύνης μεταξύ των κρατών μελών και στη βελτίωση της διασυνοριακής συνεργασίας**, με χαρακτηριστικό παράδειγμα τα 157 διακρατικά δίκτυα που δημιουργήθηκαν μεταξύ 2016 και 2020. Το πρόγραμμα συνέβαλε επίσης στην **εκπόνηση και τη διάδοση βέλτιστων πρακτικών** και στην **ανάπτυξη ελάχιστων προτύπων, πρακτικών εργαλείων και λύσεων για την αντιμετώπιση διασυνοριακών ή πανευρωπαϊκών προκλήσεων**. Τα αποτελέσματα των εν λόγω δραστηριοτήτων εξακολουθούσαν να χρησιμοποιούνται και μετά τη λήξη των έργων.

Με την παροχή ανεξάρτητης χρηματοδότησης, το πρόγραμμα κατέστησε δυνατή την αντιμετώπιση ευαίσθητων θεμάτων που δεν θα είχαν χρηματοδοτηθεί σε εθνικό επίπεδο. Σχεδόν όλοι οι δικαιούχοι που ερωτήθηκαν επιβεβαίωσαν ότι, **εάν το πρόγραμμα δεν είχε διατηρηθεί, θα ήταν απίθανο να καλυφθεί το κενό από τις εθνικές κυβερνήσεις**. Το πρόγραμμα ενίσχυσε την ικανότητα ενός ευρέος φάσματος βασικών παραγόντων της κοινωνίας των πολιτών και οργανώσεων ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Αρκετοί δικαιούχοι επιδοτήσεων λειτουργίας τόνισαν ότι η χρηματοδότηση της οργάνωσής τους από το πρόγραμμα REC ήταν θεμελιώδους σημασίας και ότι δεν θα μπορούσαν να εξακολουθήσουν να λειτουργούν σε διαφορετική περίπτωση.

Πρόγραμμα «Ευρώπη για τους πολίτες»

Είναι πιθανό ότι τα αποτελέσματα που προσδιορίστηκαν μέσω του προγράμματος EfC δεν θα είχαν επιτευχθεί χωρίς την ειδική στήριξη από το πρόγραμμα σε επίπεδο ΕΕ. Πολλοί δικαιούχοι θα αντιμετώπιζαν δυσκολίες ως προς την υλοποίηση έργων σε παρόμοια κλίμακα ή με τον ίδιο αντίκτυπο.

Το πρόγραμμα ανταποκρίθηκε ιδιαίτερα στις προκλήσεις των ΟΚΠ που συνδέονταν με την έλλειψη χρηματοδότησης για τομείς εργασίας που έχουν ζωτική σημασία για την ευρωπαϊκή ιθαγένεια. **Είχε καθοριστική σημασία για τις δραστηριότητες που απαιτούν διασυνοριακή συνεργασία και μια ευρύτερη ευρωπαϊκή προοπτική, δεδομένου ότι κανένα παρόμοιο εθνικό ή περιφερειακό σύστημα δεν θα μπορούσε να συναγωνιστεί το πεδίο εφαρμογής και την κλίμακα του προγράμματος.** Στο πλαίσιο του προγράμματος χρηματοδοτήθηκαν δραστηριότητες στις οποίες συμμετείχαν πολίτες και οργανώσεις από πολλές συμμετέχουσες χώρες, πράγμα που συνέβαλε στην καλλιέργεια της αίσθησης της ευρωπαϊκής ταυτότητας και του ανήκειν. Ως εκ τούτου, συνέχισε να καλύπτει ένα κενό που διαφορετικά δεν θα είχε καλυφθεί και δημιούργησε ίσους όρους ανταγωνισμού που καθιστούν δυνατή την ισότιμη πρόσβαση στο πρόγραμμα για όλους, εκτός από ορισμένες μικρότερες οργανώσεις.

Τα αποτελέσματα αυτά προσδιορίστηκαν ποσοτικά μέσω του αριθμού των έργων που αφορούν πολλές χώρες και της κλίμακας της διασυνοριακής συνεργασίας που επιτεύχθηκε. Η ικανότητα του προγράμματος να γεφυρώνει τις εθνικές διαφορές και να προωθεί μια συνεκτική ευρωπαϊκή προσέγγιση συνέβαλε καθοριστικά στην αντιμετώπιση των ποικίλων προκλήσεων

σε εθνικό επίπεδο. Σε επίπεδο προγράμματος, το 70 % των έργων περιλάμβανε μια διακρατική σύμπραξη. Με τη διευκόλυνση των διασυνοριακών εταιρικών σχέσεων και την ανταλλαγή βέλτιστων πρακτικών, το πρόγραμμα παρείχε τη δυνατότητα στις ΟΚΠ κάθε μεγέθους να συμμετάσχουν σε πιο αποτελεσματικές δραστηριότητες χωρίς αποκλεισμούς. Η στήριξη αυτή είχε καίρια σημασία για την ενίσχυση της ικανότητας των οργανώσεων να λειτουργούν σε μεγαλύτερη κλίμακα ή πέραν των συνήθων καθηκόντων τους. Παρόλο που οι περισσότεροι δικαιούχοι δεν ήταν πάντοτε της άποψης ότι η χρηματοδότηση από το πρόγραμμα EfC είναι κρίσιμης σημασίας, ωστόσο η συμβολή της ήταν καθοριστική ώστε να επιτύχουν περισσότερα από όσα θα ήταν δυνατόν να επιτευχθούν χωρίς αυτήν. Το πρόγραμμα διευκόλυνε τις οργανώσεις να υλοποιήσουν συγκεκριμένα έργα και να προσεγγίσουν ευρύτερο κοινό, ιδίως σε τομείς στους οποίους οι εθνικές ή οι περιφερειακές επιλογές χρηματοδότησης ήταν περιορισμένες. Σε ορισμένες περιπτώσεις, η χρηματοδότηση ήταν απαραίτητη για την επιβίωση των οργανώσεων που δραστηριοποιούνται υπό δύσκολες συνθήκες όσον αφορά το τοπίο χρηματοδότησης.

Πρόγραμμα «Πολίτες, ισότητα, δικαιώματα και αξίες»

Ελλείπει δημόσιας χρηματοδότησης των θεματικών τομέων που καλύπτονται από το πρόγραμμα CERV σε πολλά κράτη μέλη της ΕΕ, **η χρηματοδότηση από το CERV εξακολουθεί να συμβάλλει σημαντικά στο έργο της κοινωνίας των πολιτών σε αυτούς τους τομείς.** Το πρόγραμμα παρέχει προστιθέμενη αξία πέραν της αξίας που δημιουργείται από τα κράτη μέλη όταν ενεργούν μεμονωμένα.

Τα περισσότερα ενδιαφερόμενα μέρη που συμμετείχαν στη διαβούλευση θεώρησαν ελάχιστη έως ανύπαρκτη τη δημόσια χρηματοδότηση για διακρατικά έργα που αποσκοπούν στην αντιμετώπιση των δικαιωμάτων και των κοινωνικών προκλήσεων στα κράτη μέλη. Πολλές ΟΚΠ αντιμετώπισαν επίσης προκλήσεις όσον αφορά τη λήψη εθνικής χρηματοδότησης για τους τομείς της ισότητας και της απαγόρευσης των διακρίσεων, καθώς και της καταπολέμησης της βίας κατά των γυναικών. Στο πλαίσιο αυτό, **υπογραμμίστηκε ότι η δυνατότητα λήψης άμεσης χρηματοδότησης από την Επιτροπή συμβάλλει σημαντικά στη δικαιοσύνη και την ανεξαρτησία.**

Σύμφωνα με τα στοιχεία που συγκεντρώθηκαν, αναμένεται ότι χωρίς το πρόγραμμα CERV θα παρατηρηθούν αρνητικές επιπτώσεις, με πιθανό αντίκτυπο στον ήδη συρρικνούμενο χώρο της κοινωνίας των πολιτών σε ολόκληρη την ΕΕ και σημαντική επιβράδυνση της προόδου προς την ισότητα των φύλων και την ισότητα εν γένει. Σύμφωνα με τις παρατηρήσεις των ενδιαφερόμενων μερών επιβεβαιώθηκε επίσης ότι η διακοπή της χρηματοδότησης από το CERV θα συμβάλει στην περαιτέρω μείωση της αίσθησης της ευρωπαϊκής ιθαγένειας και ταυτότητας, στη δημιουργία περισσότερων εμποδίων για τα άτομα με αναπηρία, στην αύξηση της βίας κατά των παιδιών, στην άνοδο του εξτρεμισμού και της ριζοσπαστικοποίησης, καθώς και σε περαιτέρω διαιρέσεις.

2.5. Συνάφεια

Πρόγραμμα «Δικαιώματα, Ισότητα και Ιθαγένεια»

Το πρόγραμμα REC παρέμεινε επίκαιρο με την αποτελεσματική αντιμετώπιση τόσο των υφιστάμενων όσο και των αναδύμενων αναγκών εντός της ΕΕ, συμπεριλαμβανομένων των επίμονων κοινωνικών προκλήσεων, όπως των διακρίσεων κατά των ΛΟΑΤΚΙ+ ατόμων, των Ρομά, των ατόμων με αναπηρία και των ηλικιωμένων. Το πρόγραμμα επικεντρώθηκε επίσης σε ζητήματα όπως τα εγκλήματα μίσους, η ρητορική μίσους και η βία κατά των γυναικών και των παιδιών, τα οποία προέκυψαν σε συγκεκριμένα πλαίσια, όπως στο πλαίσιο του διαδικτυακού περιβάλλοντος και της πανδημίας COVID-19.

Ο ρυθμός προόδου⁴⁸ για την επίτευξη πλήρους ισότητας και σεβασμού των θεμελιωδών δικαιωμάτων σε ολόκληρη την ΕΕ αναδεικνύει τη συνεχή συνάφεια των στόχων του προγράμματος, ενώ τα υψηλά ποσοστά εφαρμογής στο πλαίσιο διαφόρων ειδικών στόχων επιβεβαίωσαν την έντονη ζήτηση για στήριξη. Χάρη στον ευέλικτο προγραμματισμό διασφαλίστηκε ότι το πρόγραμμα REC θα μπορούσε, αφενός, να ανταποκριθεί στο δυναμικό κοινωνικοπολιτικό τοπίο εντός της ΕΕ και, αφετέρου, να εξακολουθήσει να ανταποκρίνεται στις εξελισσόμενες ανάγκες των ενδιαφερόμενων μερών και των πολιτών.

Στο πλαίσιο της πανδημίας COVID-19 απαιτήθηκε η επίδειξη ευελιξίας από το πρόγραμμα όσον αφορά τις διαδικασίες, τα χρονοδιαγράμματα και τις δραστηριότητες. Οι δικαιούχοι εκφράστηκαν πολύ θετικά για τον τρόπο αντιμετώπισης των σχετικών προκλήσεων και για το γεγονός ότι διασφαλίστηκε η πρόοδος των έργων. Οι δικαιούχοι έκριναν ότι το πρόγραμμα ανταποκρίνεται επίσης σε πολιτικούς και, σε μικρότερο βαθμό, σε οικονομικούς παράγοντες. Όσον αφορά τις προκλήσεις, επισημάνθηκε ότι ο πληθωρισμός και οι περιορισμοί στα κριτήρια επιλεξιμότητας, ειδικότερα όσον αφορά τις τρίτες χώρες, αποτελούν σημαντικά ζητήματα.

Το πρόγραμμα REC απευθύνθηκε αποτελεσματικά στις περιθωριοποιημένες και ευάλωτες ομάδες, όπως είναι τα θύματα βίας, οι εθνοτικές μειονότητες και τα παιδιά, στο πλαίσιο των κρίσιμων προκλήσεων που αντιμετωπίζει η κοινωνία της ΕΕ. Το πρόγραμμα αποδείχθηκε ιδιαίτερα σημαντικό για τους δικαιούχους του, καθώς η χρηματοδότηση ανταποκρινόταν στους στρατηγικούς στόχους τους, χωρίς να απαιτηθεί δυσανάλογη προσαρμογή των δραστηριοτήτων τους. Η εστίαση στην ανάπτυξη ικανοτήτων, την ανταλλαγή γνώσεων και τη διαρθρωτική στήριξη κάλυψε αποτελεσματικά τις απαιτήσεις των δικαιούχων⁴⁹. Το πρόγραμμα συνέβαλε επίσης στην ανάπτυξη και την εδραίωση των δικτύων, στοιχείο που είχε καθοριστική σημασία για τη διεύρυνση του αντικτύπου των δραστηριοτήτων και την προώθηση της διεθνούς συνεργασίας.

Ορισμένοι δικαιούχοι πρότειναν τους ακόλουθους τομείς βελτίωσης: απόδοση μεγαλύτερης προσοχής στη διατομεακότητα όσον αφορά την αντιμετώπιση ζητημάτων ισότητας των φύλων και κοινωνικής ένταξης· απόδοση μεγαλύτερης έμφασης σε αναδυόμενα ζητήματα, όπως είναι η παραπληροφόρηση, η ψυχική υγεία και η προσχολική ανάπτυξη, καθώς και η ένταξη τρίτων χωρών για καλύτερη διεθνή συνεργασία.

Πρόγραμμα «Ευρώπη για τους πολίτες»

Η ευθυγράμμιση με τους ευρύτερους στόχους και τις προτεραιότητες πολιτικής της ΕΕ, καθώς και η καλλιέργεια της αίσθησης της ευρωπαϊκής ταυτότητας που επιτεύχθηκαν στο πλαίσιο του προγράμματος EfC εξακολουθούν να αποτελούν σημαντικούς στόχους. Με τη στήριξη της ΕΠΠ, το πρόγραμμα συνέβαλε στην ενίσχυση του δημοκρατικού βίου, παρέχοντας στους πολίτες τη δυνατότητα να επηρεάζουν τις πολιτικές της ΕΕ. Η Επιτροπή, στο πλαίσιο των προσπαθειών που κατέβαλε για την αύξηση της ευαισθητοποίησης και τη βελτίωση της πρόσβασης στην ΕΠΠ, επέδειξε μια πρακτική προσέγγιση όσον αφορά την ενδυνάμωση των πολιτών. Το πρόγραμμα ενθάρρυνε επίσης τη συμμετοχή των πολιτών στα κοινά μέσω ανάληψης πρωτοβουλιών σε επίπεδο βάσης, καλλιεργώντας την αίσθηση του ανήκειν και την αμοιβαία κατανόηση μεταξύ των Ευρωπαίων και παρέχοντας πλατφόρμες για ουσιαστικό διάλογο και ανάληψη δράσης για την αντιμετώπιση κοινών ζητημάτων. Οι

⁴⁸ Για παράδειγμα, σύμφωνα με το ειδικό Ευροβαρόμετρο 535, οι διακρίσεις παραμένουν ευρέως διαδεδομένο φαινόμενο, με τους απαντήσαντες να συμφωνούν με αυτήν τη δήλωση ως προς τις διακρίσεις λόγω θρησκείας ή πεποιθήσεων σε ποσοστό 42 %, λόγω ηλικίας σε ποσοστό 45 %, λόγω αναπηρίας σε ποσοστό 49 % και λόγω γενετήσιου προσανατολισμού σε ποσοστό 54 %. Βλ.: <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2972>. Στο πλαίσιο αυτό, θα πρέπει να σημειωθεί ότι η νομοθεσία της ΕΕ καλύπτει τους λόγους αυτούς μόνο σε συγκεκριμένους τομείς της ζωής.

⁴⁹ Για παράδειγμα, πολλοί δικαιούχοι επιδοτήσεων λειτουργίας επισήμαναν ότι οι προσπάθειες ανάπτυξης ικανοτήτων υποστήριξαν την οργανωτική τους ανάπτυξη και τη μακροπρόθεσμη βιωσιμότητά τους. Πολλοί δικαιούχοι τόνισαν επίσης ότι η χρηματοδότηση τους έδωσε τη δυνατότητα να αναλάβουν έργα τα οποία διαφορετικά δεν θα ήταν σε θέση να εκτελέσουν. Η εν λόγω χρηματοδότηση αποτέλεσε συχνά τη βάση για την περαιτέρω ανάπτυξη έργων και για μεθοδολογικές εξελίξεις.

δραστηριότητες αδελφοποίησης πόλεων ενίσχυσαν τις διασυνοριακές αλληλεπιδράσεις και τις πολιτιστικές ανταλλαγές, προωθώντας την ευρωπαϊκή ταυτότητα και τον συνεχή διάλογο με θέμα την ολοκλήρωση και τις κοινές αξίες, ενώ τα έργα για την ευρωπαϊκή μνήμη συνέβαλαν στην κοινή αντίληψη για την ευρωπαϊκή ιστορία.

Το πρόγραμμα Efc ήταν σημαντικό για τους τελικούς δικαιούχους του και επικεντρώθηκε κυρίως στις ανάγκες και στις ομάδες-στόχους σε θεματικούς τομείς που παραμένουν επίκαιροι. Η δομή του προγράμματος συνέβαλε ώστε να στηριχθεί ένα ευρύ φάσμα πρωτοβουλιών σύμφωνα με τις ανάγκες και τις προτεραιότητες των ΟΚΠ, παρέχοντάς τους ευελιξία προσαρμογής των έργων σε συγκεκριμένους θεματικούς τομείς.

Το ότι οι δικαιούχοι εστίασαν πρωτίστως στη δραστηριοποίηση και τη συμμετοχή των πολιτών ανέδειξε τη σημασία του προγράμματος, δεδομένου ότι αυτό επικεντρώνεται στους πολίτες. Οι ΟΚΠ αποτέλεσαν επίσης βασικό στόχο, σύμφωνα με τη δέσμευση του προγράμματος για την προώθηση του ανοικτού διαλόγου και της συνεργασίας, κάτι που έχει ζωτική σημασία για την επίτευξη των στόχων πολιτικής της ΕΕ. Οι δημόσιες αρχές αποτέλεσαν στόχο στήριξης, πράγμα που ενίσχυσε τη σημασία του προγράμματος μέσω της προώθησης αποτελεσματικού διαλόγου μεταξύ της κοινωνίας των πολιτών και των φορέων λήψης αποφάσεων. Η ένταξη των ευάλωτων ομάδων κατέδειξε επίσης την προσήλωση του προγράμματος στην αντιμετώπιση των ανισοτήτων και στη συμπερίληψη των περιθωριοποιημένων φωνών στη δημοκρατική διαδικασία.

Υπήρξε συναίνεση μεταξύ των δικαιούχων ότι οι προτεραιότητες του προγράμματος είχαν ευθυγραμμιστεί ικανοποιητικά με τις μεγαλύτερες ανάγκες των κρατών μελών όσον αφορά τη συμμετοχή στα κοινά και τη μνήμη των πολιτών. Σημαντικό ποσοστό όσων απάντησαν στη δημόσια διαβούλευση έκριναν επίσης ότι οι στόχοι του προγράμματος εξακολουθούν να είναι συναφείς με τις σημερινές προκλήσεις και ανάγκες των κρατών μελών τους. Η συνέχιση των έργων που χρηματοδοτήθηκαν από το πρόγραμμα ανέδειξε περαιτέρω τη σημασία του, δεδομένου ότι σημαντικό ποσοστό των δικαιούχων έλαβαν χρηματοδότηση για έργα που βασίζονταν σε προηγούμενες πρωτοβουλίες και προγενέστερα αποτελέσματα. Αυτό δείχνει ότι η στήριξη από το πρόγραμμα ήταν σύμφωνη με τις ανάγκες και τις προτεραιότητες που υπήρχαν στο παρελθόν, πράγμα που διασφαλίζει ότι η χρηματοδότηση παρέμεινε επίκαιρη με την πάροδο του χρόνου.

Πρόγραμμα «Πολίτες, ισότητα, δικαιώματα και αξίες»

Το πρόγραμμα CERV παραμένει επίκαιρο, δεδομένων των στόχων του, όπως ορίζονται στον κανονισμό (ΕΕ) 2021/692⁵⁰. Τα στοιχεία που συγκεντρώθηκαν για την εν λόγω αξιολόγηση επιβεβαιώνουν τα κενά που εντοπίστηκαν στην εκτίμηση των επιπτώσεων. Η ΕΕ αντιμετωπίζει σημαντικές προκλήσεις που σχετίζονται με την ισότητα, τα δικαιώματα και τη δημοκρατία. Παρά την πρόοδο που έχει σημειωθεί σε ορισμένους τομείς, πολλοί πολίτες της ΕΕ εξακολουθούν να βιώνουν διακρίσεις, βία και ανισότητες. Η πανδημία COVID-19 και ο επιθετικός πόλεμος της Ρωσίας κατά της Ουκρανίας έχουν εντείνει τα ζητήματα αυτά, επηρεάζοντας ειδικότερα ευάλωτες ομάδες, όπως είναι τα παιδιά, τα άτομα με αναπηρία και οι γυναίκες. Συνολικά, οι προκλήσεις αυτές αναδεικνύουν την ανάγκη να αυξηθούν οι προσπάθειες για την προώθηση της ισότητας, των δικαιωμάτων και της δημοκρατίας στην ΕΕ, καθώς και να ενισχυθεί η στήριξη της κοινωνίας των πολιτών και των πρωτοβουλιών ευαισθητοποίησης.

Τα στοιχεία υποδεικνύουν μια πολύ ισχυρή ευθυγράμμιση μεταξύ των αναγκών των ενδιαφερόμενων μερών-στόχων, συμπεριλαμβανομένων των ΟΚΠ, και των δράσεων που χρηματοδοτούνται στο πλαίσιο του προγράμματος, η οποία, κατ' επέκταση, συμβάλλει

⁵⁰ Κανονισμός (ΕΕ) 2021/692 της 28ης Απριλίου 2021, άρθρο 2.

στην ικανότητα της ΕΕ να αντιμετωπίζει τις προαναφερθείσες προκλήσεις. Πρόκειται για κάτι που όχι μόνο ανταποκρίνεται άμεσα στις αποστολές και τις στρατηγικές των δικαιούχων οργανώσεων, αλλά τους παρέχει και τη δυνατότητα να προσεγγίσουν νέες ομάδες-στόχους. Η πανευρωπαϊκή διάσταση θεωρήθηκε επίσης ότι ανταποκρίνεται στις φιλοδοξίες και τις ανάγκες των ΟΚΠ για την υλοποίηση έργων στα οποία συμμετέχουν πολλές χώρες, με στόχο την ενίσχυση της μάθησης και του αντικτύπου.

Οι δικαιούχοι τόνισαν ότι η χρηματοδότηση από το CERV, καθώς και η χρηματοδότηση στο πλαίσιο των προηγούμενων προγραμμάτων, διαδραμάτισαν καθοριστικό ρόλο όσον αφορά την κάλυψη βασικών προτεραιοτήτων και πρωτοβουλιών που ήταν ζωτικής σημασίας για την ανάπτυξη και τη βιωσιμότητα των οργανώσεών τους. Η χρηματοδότηση τους παρείχε τη δυνατότητα να υλοποιήσουν έργα τα οποία δεν θα μπορούσαν διαφορετικά να υλοποιήσουν, ενώ τα εν λόγω έργα έθεσαν συχνά τη βάση για την πραγματοποίηση περαιτέρω εργασιών στο πλαίσιο του έργου⁵¹.

Η θεματική εστίαση των προσκλήσεων υποβολής προτάσεων⁵² που δημοσιεύθηκαν μεταξύ 2021 και 2023 ήταν σημαντική για τα περισσότερα ενδιαφερόμενα μέρη που συμμετείχαν στη διαβούλευση για την εν λόγω αξιολόγηση: αποτελεί ένα από τα βασικά πλεονεκτήματα του προγράμματος. Ωστόσο, εξακολουθούν να υπάρχουν ορισμένα κενά, κυρίως όσον αφορά τη μεγαλύτερη ενσωμάτωση θεμάτων που σχετίζονται με την κλιματική αλλαγή και ενέργεια, τη διατομεακότητα, την παροχή υπηρεσιών, την παραπληροφόρηση, τα εγκλήματα πολέμου και τη στήριξη των θυμάτων. Το πρόγραμμα ήταν επίσης σημαντικό για τους τελικούς δικαιούχους του, καθώς οι «πολίτες» αποτελούν την ομάδα που εντοπίζεται συχνότερα μεταξύ των ωφελούμενων του προγράμματος.

Το πρόγραμμα έχει ήδη αποδείξει την ευελιξία προσαρμογής του στις μεταβαλλόμενες ανάγκες, τόσο όσον αφορά τις διεργασίες και τις διαδικασίες για την αντιμετώπιση των υγειονομικών περιορισμών που επιβλήθηκαν εξαιτίας της πανδημίας COVID-19 και των συνεπειών του επιθετικού πολέμου της Ρωσίας κατά της Ουκρανίας όσο και σε θεματικό επίπεδο.

Εξακολουθεί να υπάρχει περιθώριο περαιτέρω αξιοποίησης των ευκαιριών που προκύπτουν από την ψηφιοποίηση. Η προσέγγιση του προγράμματος εξελίχθηκε ώστε να ανταποκρίνεται στον ρυθμό της ψηφιοποίησης, έννοια η οποία περιλαμβάνεται στους ευρείς ορισμούς για την παροχή χρηματοδότησης. Ωστόσο, οι πτυχές αυτές δεν φαίνεται να έχουν δημιουργήσει ακόμη ενδιαφέρον ή ικανότητα ανταπόκρισης στις ευκαιρίες που παρουσιάζονται, δεδομένου ότι μέχρι στιγμής έχει χρηματοδοτηθεί μικρός μόνο αριθμός εργαλείων ΤΠΕ.

3. Συμπεράσματα και διδάγματα που αντλήθηκαν

3.1. Συμπεράσματα

Συνολικά, **το πρόγραμμα EfC και το πρόγραμμα REC πέτυχαν τους στόχους τους, ενώ το πρόγραμμα CERV σημειώνει επίσης ικανοποιητική πρόοδο ως προς την επίτευξη των στόχων του.** Οι στόχοι του προγράμματος CERV παραμένουν ιδιαίτερα σημαντικοί. Με βάση τα πορίσματα της εν λόγω αξιολόγησης, δεν υπάρχει λόγος να μην προωθηθούν οι γενικοί και οι ειδικοί στόχοι των σκελών του προγράμματος CERV ή να αλλάξουν οι στόχοι, η προσέγγιση όσον αφορά τα σκέλη ή η ανακατανομή των θεμάτων μεταξύ των σκελών.

⁵¹ Όσον αφορά τις προσεγγίσεις και τα υλικά.

⁵² Εν προκειμένω περιλαμβάνονται θέματα όπως, για παράδειγμα, η ανάπτυξη ικανοτήτων και η ευαισθητοποίηση σχετικά με τον Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ· η καταπολέμηση κάθε μορφής μισαλλοδοξίας, ρατσισμού, ξενοφοβίας και διακρίσεων· η εξασφάλιση της ίσης συμμετοχής και εκπροσώπησης γυναικών και ανδρών στη λήψη πολιτικών και οικονομικών αποφάσεων και η αντιμετώπιση των έμφυλων στερεοτύπων· η προώθηση της δημοκρατικής συμμετοχής μέσω της συζήτησης για το μέλλον της Ευρώπης και πολλά άλλα.

Τόσο το πρόγραμμα EfC όσο και το πρόγραμμα REC στήριξαν έργα που είχαν αποτελέσματα με δυνητικές μακροπρόθεσμες επιπτώσεις⁵³. Υποβλήθηκαν επίσης επαναλαμβανόμενες αιτήσεις από σημαντικό αριθμό δικαιούχων και στα δύο προγράμματα για επιδοτήσεις δράσης στο πλαίσιο του προγράμματος CERV.

Μεταξύ του 2021 και του 2023 **το πρόγραμμα CERV απευθύνθηκε σε 3 033 ΟΚΠ** μέσω δραστηριοτήτων στήριξης και ανάπτυξης ικανοτήτων σε όλα τα κράτη μέλη. Συνολικά, **στα έργα που έλαβαν χρηματοδότηση την περίοδο 2021-2023 αναμένεται να συμμετάσχουν τουλάχιστον 44 εκατομμύρια άτομα. Τα έργα συμβάλλουν με βιώσιμο τρόπο στα αποτελέσματα του προγράμματος.** Σε μεσοπρόθεσμο ορίζοντα είναι πολύ νωρίς για να κριθεί οριστικά η επιτυχία και ο αντίκτυπος του προγράμματος· ωστόσο, ο υψηλός βαθμός ανταγωνισμού, το υψηλό επίπεδο συνέχειας των έργων και η μεγάλη ευθυγράμμιση μεταξύ των εγγράφων των προσκλήσεων υποβολής προτάσεων και των προτεραιοτήτων της ΕΕ υποδηλώνουν ότι τα έργα συμβάλλουν με βιώσιμο τρόπο στην επίτευξη των στόχων του προγράμματος.

Η εκπλήρωση των στόχων πολιτικής επωφελείται από την **πολύ υψηλή αναλογία ποιοτικών έργων.** Ωστόσο, υφίσταται **χρηματοδοτικό κενό τόσο όσον αφορά το σκέλος για την ισότητα και τα δικαιώματα των φύλων όσο και το σκέλος για την καταπολέμηση της βίας κατά των γυναικών και των παιδιών, κάτι το οποίο μπορεί να περιορίσει την ικανότητα επίτευξης των στόχων των συγκεκριμένων σκελών του προγράμματος CERV.**

Μολονότι τα προηγούμενα προγράμματα κάλυπταν ήδη όλα τα κράτη μέλη, **η γεωγραφική ισορροπία έχει βελτιωθεί στο πλαίσιο του προγράμματος CERV,** καθώς έχει αυξηθεί το ποσοστό έργων στην Ανατολική Ευρώπη. **Τα εθνικά σημεία επαφής και οι υπηρεσίες που παρέχουν σε δυνητικούς αιτούντες αποτελούν βασικό πλεονέκτημα του προγράμματος.** Παρ' όλα αυτά, το ότι καθυστερεί ο διορισμός τους ή ακόμα και το ότι δεν υπάρχουν σε ορισμένα κράτη μέλη της ΕΕ δεν έχει αποτελέσει μέχρι στιγμής αιτία υποεκπροσώπησης των δικαιούχων από τα εν λόγω κράτη μέλη. **Η προβολή του προγράμματος εξακολουθεί να είναι περιορισμένη,** με το πρόγραμμα να είναι γνωστό κυρίως σε μεγαλύτερες οργανώσεις με πανευρωπαϊκά δίκτυα.

Το πρόγραμμα CERV συνέβαλε σημαντικά στην προώθηση της ισότητας των φύλων, εφαρμόζοντας ορθές πρακτικές που θα μπορούσαν να αποτελέσουν παράδειγμα προς μίμηση για την προώθηση της ισότητας των φύλων —και της ισότητας εν γένει— μέσω στρατηγικής χρηματοδότησης και σχετικών πρωτοβουλιών. Αυτό συνδέεται με τις χρηματοδοτικές συνεισφορές, με το ένα στα τέσσερα ευρώ χρηματοδότησης από επιχορηγήσεις να έχει συμβάλει σημαντικά στην ισότητα των φύλων. Περίπου το ήμισυ των έργων που χρηματοδοτήθηκαν από επιχορηγήσεις συνδεόταν στενά με την προώθηση της ισότητας των φύλων. Ωστόσο, τα στοιχεία κατέδειξαν την ανάγκη να δοθεί μεγαλύτερη προσοχή στη διατομεακότητα όσον αφορά την αντιμετώπιση ζητημάτων ισότητας των φύλων και κοινωνικής ένταξης.

Εξωτερικοί παράγοντες, όπως η πανδημία COVID-19, ο επιθετικός πόλεμος της Ρωσίας κατά της Ουκρανίας και ειδικά εθνικά πλαίσια, είχαν περιορισμένες επιπτώσεις στο πρόγραμμα CERV. Η πανδημία COVID-19 επηρέασε τις δραστηριότητες των έργων που χρηματοδοτήθηκαν τόσο από το πρόγραμμα EfC όσο και από το πρόγραμμα REC· μπορεί η

---

⁵³Όπως είναι τα εξής: η δυνατότητα συνεργασίας των νέων με την ΕΕ· αυξημένη ικανότητα άντλησης κεφαλαίων και επιχειρησιακή ικανότητα των συμμετεχουσών οργανώσεων· δημιουργία βιώσιμων εκροών και αποτελεσμάτων έργων που είναι δυνατόν να επαναχρησιμοποιηθούν και να διαδοθούν· και συμβολή στην ανταλλαγή γνώσεων και την ευαισθητοποίηση σχετικά με συγκεκριμένα θέματα στο πλαίσιο του θεματικού πεδίου εφαρμογής των προγραμμάτων.

πανδημία να κατέστησε απαραίτητες τις προσαρμογές, αλλά ενθάρρυνε επίσης την καλύτερη αξιοποίηση των ψηφιακών τεχνολογιών και τη διαδικτυακή συνεργασία των δικαιούχων.

Τα νέα χαρακτηριστικά του προγράμματος CERV έχουν αποφέρει οφέλη αποδοτικότητας για την Επιτροπή και τους δικαιούχους, βελτιώνοντας την προβλεψιμότητα, ενισχύοντας την παρακολούθηση και μειώνοντας τον διοικητικό φόρτο και τον φόρτο υποβολής εκθέσεων. Στα χαρακτηριστικά αυτά αντικατοπτρίζονται ήδη τα διδάγματα που αντλήθηκαν από το πρόγραμμα EfC και το πρόγραμμα REC σχετικά με την ανάγκη απλούστευσης, και εισήχθησαν αλλαγές που εφαρμόζονται σε όλα τα προγράμματα της ΕΕ. Η διαδικασία υποβολής αιτήσεων και υποβολής εκθέσεων στο πλαίσιο του προγράμματος CERV κρίνεται ικανοποιητική σε σύγκριση με το πρόγραμμα REC, αλλά έχει δημιουργήσει πρόσθετη πολυπλοκότητα για τις μικρότερες οργανώσεις, όπως τις πόλεις και τους δήμους, σε σύγκριση με το πρόγραμμα EfC (επίσης λόγω της θέσπισης του συστήματος eGrants). Το πρόγραμμα CERV καθιέρωσε την κατ' αποκοπή χρηματοδότηση για την περαιτέρω μείωση του διοικητικού φόρτου. Ωστόσο, η καθιέρωση των μοναδιαίων δαπανών σε επίπεδο οργάνου στην Επιτροπή φαίνεται να έχει δημιουργήσει πρόσθετη πολυπλοκότητα, η οποία επιτείνεται από το γεγονός ότι οι εν λόγω μοναδιαίες δαπάνες δεν αντικατοπτρίζουν το πραγματικό κόστος των δραστηριοτήτων και επιβάλλουν μη ρεαλιστικούς περιορισμούς στα έξοδα ταξιδιού. **Χάρη στους μηχανισμούς επαναχορήγησης το πρόγραμμα CERV κατέστη πιο συμπεριληπτικό από το πρόγραμμα REC, μέσω της δυνατότητας να απευθύνεται σε μικρότερες οργανώσεις και οργανώσεις βάσης.** Η έλλειψη ισχυρού πλαισίου παρακολούθησης για το πρόγραμμα REC αντιμετωπίστηκε στο πλαίσιο του προγράμματος CERV με τον εξορθολογισμό των δεικτών και την εισαγωγή ειδικών εργαλείων συλλογής δεδομένων.

Τα κύρια οφέλη του προγράμματος CERV συνδέονται άμεσα με το έργο (δηλαδή η δυνατότητα εφαρμογής της επιθυμητής προσέγγισης), αλλά υπάρχουν και **ευρύτερα κοινωνικά οφέλη.** Σε αυτά συγκαταλέγονται η αύξηση της δικτύωσης και της συνεργασίας σε ολόκληρη την ΕΕ, η ενίσχυση της προβολής και της αναγνώρισης των οργανώσεων που λαμβάνουν χρηματοδότηση από το CERV, καθώς και η δυνατότητα δοκιμής καινοτόμων προσεγγίσεων για την αντιμετώπιση των κοινωνικών προκλήσεων, τη διεύρυνση των ομάδων-στόχων των έργων και τη βελτίωση των ικανοτήτων των οργανώσεων.

Το πρόγραμμα EfC, το πρόγραμμα REC και το πρόγραμμα CERV ήταν στο σύνολό τους σύμφωνα με τις ευρύτερες πολιτικές και προτεραιότητες της ΕΕ, και οι στόχοι τους ήταν συμπληρωματικοί ως προς τους στόχους άλλων χρηματοδοτικών προγραμμάτων της ΕΕ. Είναι πιθανό ότι τα αποτελέσματα που προσδιορίστηκαν μέσω του προγράμματος EfC και του προγράμματος REC δεν θα είχαν επιτευχθεί χωρίς την παροχή ειδικής στήριξης σε επίπεδο ΕΕ: οι δικαιούχοι θα αντιμετώπιζαν δυσκολίες ως προς την υλοποίηση έργων σε παρόμοια κλίμακα ή με τον ίδιο αντίκτυπο.

Το πρόγραμμα CERV καταλαμβάνει έναν χώρο στο τοπίο χρηματοδότησης των ΟΚΠ ο οποίος διαφορετικά θα ήταν κενός. Το πλήρες φάσμα θεμάτων, η πανευρωπαϊκή κάλυψη, η ιδιαίτερη έμφαση στις αξίες της ΕΕ, οι επιχορηγήσεις σημαντικού μεγέθους, οι επιδοτήσεις λειτουργίας και οι μηχανισμοί επαναχορήγησης του προγράμματος το καθιστούν συνολικά βασική πηγή χρηματοδότησης οργανώσεων που προωθούν τις αξίες και τα δικαιώματα της ΕΕ. Ένα από τα βασικά πλεονεκτήματα του προγράμματος CERV είναι η ικανότητά του να παρέχει ανεξάρτητες πηγές χρηματοδότησης, δίνοντας έτσι στους οργανισμούς τη δυνατότητα να διατηρούν την αυτονομία τους και να επιτυγχάνουν τους στόχους τους χωρίς αθέμιτη επιρροή. Ωστόσο, δεδομένου ότι το χρηματοδοτικό κενό εξακολουθεί να είναι σημαντικό, οι δικαιούχοι χρησιμοποιούν και άλλες πηγές χρηματοδότησης, εάν σχετίζονται με τα θέματα του προγράμματος CERV και εάν είναι δυνατή η δημιουργία συνεργειών.

Και τα τρία προγράμματα κάλυψαν ανάγκες στο χρηματοδοτικό τοπίο τις οποίες τα κράτη μέλη δεν θα είχαν γενικά την ικανότητα να καλύψουν.

Η χρηματοδότηση από το πρόγραμμα EFC και από το πρόγραμμα REC είχε καθοριστική σημασία για τις δραστηριότητες που απαιτούν διασυνοριακή συνεργασία και μια ευρύτερη ευρωπαϊκή προοπτική, δεδομένου ότι κανένα παρόμοιο εθνικό ή περιφερειακό σύστημα δεν θα μπορούσε να συναγωνιστεί το πεδίο εφαρμογής και την κλίμακα των προγραμμάτων. Στο πλαίσιο του προγράμματος EFC χρηματοδοτήθηκαν δραστηριότητες στις οποίες συμμετείχαν πολίτες και οργανώσεις από πολλές συμμετέχουσες χώρες, πράγμα που συνέβαλε στην καλλιέργεια της αίσθησης της ευρωπαϊκής ταυτότητας και του ανήκειν. Το πρόγραμμα REC είχε διακρατικά αποτελέσματα, πιο συγκεκριμένα την αύξηση της ευαισθητοποίησης και της κατανόησης των δικαιωμάτων και των πολιτικών που καλύπτονται από το πρόγραμμα, τη δημιουργία ή ενίσχυση της διασυνοριακής συνεργασίας και των εταιρικών σχέσεων, καθώς και την ανάπτυξη βέλτιστων πρακτικών και εργαλείων που χρησιμοποιήθηκαν σε διάφορα κράτη μέλη.

Το πρόγραμμα CERV, όπως και τα προηγούμενα προγράμματα, προσδίδει σαφή προστιθέμενη αξία. Για πολλές ΟΚΠ, αποτελεί τη μοναδική δυνατή πηγή χρηματοδότησης στον συγκεκριμένο τομέα. **Χωρίς το πρόγραμμα CERV οι επιπτώσεις θα είναι αρνητικές, με πιθανό αντίκτυπο στον ήδη συρρικνούμενο χώρο της κοινωνίας των πολιτών στην ΕΕ.** Κάτι τέτοιο θα έχει επίσης επιπτώσεις στον σεβασμό του κράτους δικαίου, στα θεμελιώδη δικαιώματα και στον δημοκρατικό διάλογο, στην ισότητα των φύλων και στα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρία. Αναμένεται ότι θα συμβάλει στην αύξηση της βίας κατά των παιδιών, του εξτρεμισμού και του ριζοσπαστισμού. Θα αποδυναμωθεί η αίσθηση του Ευρωπαίου πολίτη. Τα συμπεράσματα αυτά υποστηρίζονται από τα στοιχεία που συγκεντρώθηκαν για την εν λόγω αξιολόγηση⁵⁴.

Υπάρχει σαφής ανάγκη να συνεχιστεί το πρόγραμμα CERV, διότι οι προκλήσεις που κλήθηκαν να αντιμετωπίσουν τα εν λόγω προγράμματα εξακολουθούν να υφίστανται και, σε ορισμένες περιπτώσεις, επιδεινώθηκαν, π.χ. η αυξανόμενη πόλωση της κοινωνίας, η άνοδος του λαϊκισμού και του εξτρεμισμού, καθώς και η απειλή για τις αξίες της ΕΕ. Πολλά από αυτά τα κενά επιδεινώθηκαν περαιτέρω από προκλήσεις όπως η πανδημία COVID-19 και η οικονομική ύφεση που ακολούθησε. Ως εκ τούτου, οι ανάγκες που κλήθηκαν να αντιμετωπίσουν το πρόγραμμα EFC, το πρόγραμμα REC και το πρόγραμμα CERV εξακολουθούν να υφίστανται σε μεγάλο βαθμό και φαίνεται ότι θα διατηρηθούν για το υπόλοιπο του παρόντος πολυετούς δημοσιονομικού πλαισίου.

3.2. Διδάγματα που αντλήθηκαν

Με βάση τα συμπεράσματα της ενδιάμεσης αξιολόγησης, ορισμένοι τομείς στους οποίους απαιτούνται βελτιώσεις ή επακόλουθες ενέργειες θα μπορούσαν να καλυφθούν μέσω της τρέχουσας εφαρμογής του προγράμματος CERV.

Το πρόγραμμα παρουσίασε εξαιρετικές επιδόσεις κατά την περίοδο 2021-2023, με τα περισσότερα αποτελέσματα να υπερβαίνουν σημαντικά τα ορόσημα και τους στόχους. Ενδέχεται να είναι αναγκαία η αξιολόγηση εκ νέου και η αναθεώρηση των στόχων που καθορίζονται στο πλαίσιο παρακολούθησης των επιδόσεων του προγράμματος, ώστε να αντικατοπτρίζονται καλύτερα η πραγματική ικανότητα και ο αντίκτυπος του προγράμματος.

Οι μηχανισμοί επαναχορήγησης απέδειξαν την αποτελεσματικότητά τους όσον αφορά την αντιμετώπιση κρίσιμων αναγκών τόσο του τομέα της κοινωνίας των πολιτών όσο και για τις ομάδες-στόχους του προγράμματος. Πέραν της συνέχισης του εν λόγω συστήματος, μπορεί να

⁵⁴ Προέρχονται κυρίως από διαβουλεύσεις με ενδιαφερόμενα μέρη και εμπειρογόμενες, καθώς και από έρευνα τεκμηρίωσης για τις σχετικές τάσεις σε όλα τα κράτη μέλη της ΕΕ.

είναι σκόπιμο να εξεταστεί η πιθανή επέκταση και η κλιμάκωσή του για την περαιτέρω στήριξη του τομέα και τη δημιουργία ακόμα μεγαλύτερου αντικτύπου.

Το πρόγραμμα CERV έχει ήδη προσεγγίσει έναν μεγάλο αριθμό ατόμων. Ωστόσο, είναι γνωστό πρωτίστως σε μεγαλύτερες οργανώσεις με πανευρωπαϊκά δίκτυα, κάτι που υποδηλώνει ότι η εμβέλεια και η αναγνώρισή του θα μπορούσαν να βελτιωθούν ώστε να προσεγγίσει ένα ευρύτερο κοινό.

Η σημαντική συμβολή του προγράμματος στην προώθηση της ισότητας των φύλων αποτελεί αξιοσημείωτο επίτευγμα. Η επιτυχία αυτή θα μπορούσε να αναδειχθεί ως βέλτιστη πρακτική και να αποτελέσει παράδειγμα προς μίμηση για άλλα προγράμματα, με την παρουσίαση αποτελεσματικών τρόπων για την προώθηση και την προαγωγή της ισότητας των φύλων — και της ισότητας εν γένει— μέσω στρατηγικών χρηματοδοτήσεων και πρωτοβουλιών.

Τέλος, εξακολουθεί να υπάρχει περιθώριο περαιτέρω αξιοποίησης των ευκαιριών που προκύπτουν από την ψηφιοποίηση σε επίπεδο δραστηριότητας. Παρόλο που προβλέπεται σχετική δυνατότητα στα προγράμματα εργασίας, τα στοιχεία αυτά δεν φαίνεται να έχουν δημιουργήσει ακόμη ενδιαφέρον ή ικανότητα ανταπόκρισης στις ευκαιρίες που παρουσιάζονται, δεδομένου ότι μέχρι στιγμής έχει χρηματοδοτηθεί μικρός μόνο αριθμός εργαλείων ΤΠΕ σε σύγκριση με άλλα είδη δραστηριοτήτων.